

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології

«Затверджую»

Голова приймальної комісії
СумДПУ імені А.С. Макаренка
проф. Ю.О. Лянной

«15» березня 2021 р.

ПРОГРАМА

фахового вступного випробування

з української мови і літератури та методики їх навчання

014 Середня освіта (Українська мова і література)

галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Розглянута на засіданні
приймальної комісії
« 15 » березня 2021 року
Протокол № « 7 »

Суми 2021

Програма фахового вступного випробування з української мови і літератури та методики їх навчання для вступу на навчання за ступенем магістр денної та заочної форм навчання спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Ухвалена на засіданні кафедри української мови і літератури
«26» лютого 2021 р. Протокол № 11

Завідувач кафедри _____ проф. О. М. Семенов

Голова фахової атестаційної комісії

_____ доц. В.В. Герман

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

На початку ХХІ століття все виразніше й гостріше постають питання реформування вищої освіти в Україні в напрямку гуманізації, що спрямована на формування інтелектуальної культуро-мовної морально-духовної особистості, якій властиві естетичні смаки. Нова соціально-освітня ситуація в Україні також актуалізує поступовий перехід від репродуктивної освіти до освіти інноваційної, сутнісний зміст якої полягає у зверненні до особистісних якостей та творчого потенціалу майбутніх учителів-словесників, викладачів української мови та української літератури. У реалізації цих завдань пріоритетну роль відіграють філологічні дисципліни.

Програма вступного іспиту з української мови спрямована на виявлення знань студентів із базового лінгвістичного курсу – сучасної української літературної мови в його взаємозв'язках із діалектологією, історією мови, стилістикою, культурою мови тощо. Програма складається з розділів «Вступ», «Фонетика і фонологія», «Орфоєпія», «Графіка і орфографія», «Лексика і фразеологія», «Морфологія», «Синтаксис».

Програма вступного іспиту з української літератури спрямована на виявлення знань студентів про літературний процес, розвиток українського письменства і літературної критики цієї доби, а також вміння аналізувати художній текст. Програма складається з розділів «Українська література Х – ХVІІ ст.», «Українська література ХІХ ст.», «Українська література кінця ХІХ – початку ХХ ст.», «Українська література ХХ ст. Сучасна українська література».

Програма вступного іспиту передбачає обов'язкове прочитання абітурієнтом рекомендованих художніх текстів, ґрунтовне літературознавче потрактування літературних явищ, творчості письменників, стильових особливостей творів тощо, їх аналіз у контексті суспільно-політичних, літературно-мистецьких подій епохи.

Програма передбачає володіння студентами методикою навчання української мови і літератури.

Форма проведення – *усний іспит*. Усього білетів – 50. У білеті 3 питання. На підготовку відповіді відведено – 45 хвилин. Усна відповідь – 15 хвилин. Оцінювання за 200-бальною шкалою. Критерії оцінювання знань додаються.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Українська література

Українська література X – XVII ст.

Літописання. Зародження жанру та його самобутність, зв'язки з історіографічною прозою європейських народів. Доля літописних зведень. Річна стаття як основна композиційна одиниця. Гіпотетичний літопис Аскольда.

„Повість минулих літ” (поч. XII ст.). Композиція твору. Використання легендарно-повістєвого, історичного матеріалу. Проблема авторства. Відомості про Нестора-літописця. Міфізація діяльності Рюриковичів. Особливості стилю та система образів літопису. Сюжетні паралелі билин Київського циклу із „Повістю минулих літ”. Основні зведення, редакції та списки „Повісті”. Роль літопису в розвитку української історичної прози.

„Слово о полку Ігоревім” (1185 – кінець 1187 рр.) – найвидатніша літературна пам'ятка Київської Русі. Історія відкриття, видання і вивчення „Слова”. Боротьба навколо питання про його автентичність. Автор „Слова” – проблема літературознавців. Зміст і основна ідея „Слова”. Образ Руської землі і у творі, його композиційно-символічна насиченість. Антитеза „Руська земля – Великий степ”.

Поява терміну „бароко”. Основні етапи еволюції. Засвоєння терміну „бароко” українським літературознавством (В.Перетц, С.Маслов, О.Білецький, М.Гнатишак, Д.Чижевський, А.Макаров, Л.Ушкалов). Визначальні естетично-художні засади і найхарактерніші ознаки бароко. Сильові особливості: контрастність, метафоризм, концептизм, емблематичність, прагнення вразити й приголомшити читача та глядача. Роль і місце українських риторик та поетик у розбудові жанрової структури. Ускладнення художніх форм поетичної прози. Українське бароко в контексті європейського (маринізм, гонгоризм, концептизм; Е.Тезауро, Б.Грассіан та ін.): спільні і відмінні риси.

Значення діяльності братств, Києво-Могилянської колегії (з 1701 – Академії) у кристалізації літературного процесу, обов'язкове викладання в них риторик та поетик.

Співіснування барокових тенденцій із ренесансними та просвітницькими в давній українській літературі.

Творча спадщина письменників-полемістів із Острога. Засади світогляду та суспільних позицій Герасима Смотрицького в передмові „До народів руських”, у творі „Ключ Царства Небесного”.

Творчість Мелетія Смотрицького і його „Грамматика словенська” (1619). Художня майстерність письменника в творенні образної системи „Треносу” (1610). Місце в ньому персоніфікованого образу Матері-Церкви. Оборона православної церкви та її права на розвиток у трактаті „Виправдання невинності” (1621). Пошуки Мелетієм Смотрицьким злагоди між конфесіями, виправдання свого переходу до греко-католицької віри. Творчість Івана Вишенського (від середини XVI ст. – до 1621 та 1643 рр.). Роль філософії ісихазму у формуванні світогляду та суспільної позиції Вишенського. Невизнання письменником ренесансних цінностей, повернення до ранніх християнських ідеалів. Протиставлення двох типів європейської цивілізації: православної та католицької. Консервативність поглядів автора щодо використання для національних потреб західної науки, освіти. Критика соціальної дійсності в Україні та Речі Посполитій в „Писанні до всіх... в Лядській землі живущих”, „Викриття диявола-світодержця”.

Вірші про Визвольну війну 1648-1654 років. Барокова антитеза як засіб увиразнення героїчного духу українства. Вплив фольклору на поезику віршування. Пісні поетеси „з легенди” Марусі Чурай.

Бароковий концептизм збірки „Аполлонова лютя” (1671) Лазара Барановича. Зображення узгодженого неузгодження, використання антитези, стильової гри протилежних за значенням слів.

Поєднання в творах християнських і поганських мотивів та образів. Опрацювання ним жару епіграми. Створення поетичного корпусу „Життя святих” (1670). Продовження цієї традиції у збірці Дмитрія Туптала „Руно орошене” (1680).

Використання барокових засобів у збірках „Зегар цілий і полузегарок” (1690), „Млеко від вівці пастиру належне” (1691) Івана Величковського. Використання алегорій релігійної символіки, відтворення образів Ісуса Христа, Богородиці, святих, смерті. Природа і художня майстерність курйозних віршів зі збірки „Млеко”. Розвиток жанру епіграми: твори на біблійні та житійні сюжети; цикли „Вірші на Євангеліє для іконописців”, „Діяння святих апостолів”, „Вірші на Апокаліпсис”.

Поетична спадщина Григорія Сковороди: барокова традиційність і версифікаційне новаторство. Типологічний зв'язок поезії Сковороди з феноменом „мандрованих дяків”. Синтез у творах традицій фольклору, досвіду національних і європейських поетів. Жанрове розмаїття віршів. Повчальна їх спрямованість. Барокові та просвітницькі тенденції стилю поета. Збірка „Сад божественних пісень” (1750-

1780-і рр.): її структура, особливості взаємозв'язку епіграфів і тексту віршів. Використання алегорії Саду в своєрідній інтерпретації образу.

Розвиток жанру драми-міракля. „Комедія на Успіня Богородиці” Дмитрія Туптала. „Декларація про житіє св. Катерини”. Драма-міраклъ „Олексій, чоловік Божий” (1673-1674). Залежність тексту драми від житійної традиції, міфологічної, народної естетики. Культивування християнських ідеалів через образ Олексія. Алегоричні та міфологічні персонажі драми. Поетика весільного обряду в інтермедійній сцені „Іграніє свадьби”.

Зародження жанру історичної драми на національному ґрунті. Трагікомедія „Володимир” Феофана Прокоповича (1705) та її місце в розвитку жанру. Авторська інтерпретація історії хрещення України. Класицистична основа композиція п'єси. Спрямованість проблематики твору в свою епоху. Актуальність просвітницької проблематики, розробленої в драмі.

Густинський літопис (II пол. ХУІІ ст.) як спроба відтворення історії України від сивої минувшини до кінця ХУІІ ст. Творче використання автором традиції національних та європейських літописів.

Козацькі літописи – самобутнє явище давньої української літератури та культури. Втілення в них барокової моделі України. „Літопис Самовидця” – перший твір з козакофільськими ідейно-естетичними настановами. „Дії презильної битви Богдана Хмельницького, гетьмана Запорізького, з поляками” Григорія Граб'янки – маніфест козацько-українського автономізму. „Сказання про війну козацьку з поляками...” Самійла Величка – монументальний твір, спроба аналізу та узагальнення національного життя України в ХУІІ – на початку ХУІІІ ст. Творче використання документальних, фольклорних і літературних матеріалів. Просвітницьке спрямування літопису.

Українська література ХІХ ст.

І.Котляревський – засновник української нової літератури. Джерела його світогляду і творчості. Інтерес до побуту і фольклору. Традиції давньої літератури в творчості письменника, зокрема досвід „низового бароко”. „Енеїда” – перший твір нової української літератури, одна із травестій поеми Вергілія (П.Скаррон, А.Блюмауер, М.Осіпов). Зв'язок „Енеїди” І.Котляревського з українською бурлескною традицією ХУІІІ ст. та травестичними прийомами бароко. Вплив поетики класицизму на цей твір.

Театральна діяльність І.Котляревського - засновника української нової драматургії, історія написання, постановки і публікації „Наталки Полтавки”, її новаторство в контексті тогочасної драми.

Є.Гребінка – організатор українського літературного руху, один із засновників петербурзького осередку українства. Є.Гребінка – байкар. Збірка „Малороссийские приказки”. Є.Гребінка – поет-романтик. Проза Є.Гребінки. Українська історична тематика в російських прозових творах („Чайковський”, „Нежинский полковник Иван Золотаренко”).

Г.Квітка-Основ'яненко – перший класик української художньої прози на народно мовній основі, представник просвітницького реалізму. Літературна діяльність Г.Квітки. Дві групи творів у прозі Г.Квітки-Основ'яненка – просвітницько-реалістичні та сентиментально-реалістичні, їх стильові особливості. Гумористичні оповідання і повісті: „Салдацький патрет”, „Мертвецький великдень”, „От тобі й скарб”, „Конопотська відьма” та ін., бурлескний колорит, поєднання в них етнографічного реалізму й народної фантастики, артикуляція етноментальної пам'яті, переосмислення міфологем. Сатиричне зображення побуту в романі „Пан Халевський”. Повість „Маруся, поєднання в ній ознак просвітницького дидактизму, етнографічного реалізму та сентименталізму, іконографічна ідеалізація образів. Ознаки реалізму у творі „Козир-дівка”, обстоювання людської гідності. Повість „Сердешна Оксана”, її вплив на поему „Катерина” Т.Шевченка. Риси індивідуального стилю Г.Квітки-прозаїка.

Естетичні принципи романтизму. Романтизм в українській поезії першої половини ХІХ ст., його основні риси, відповідність менталітету українця. Розширення поетами-романтиками стильових, тематичних і жанрових меж національної літератури. Вплив Гердера на формування концепції романтизму.

Літературна діяльність Л.Борзовиковського як першого поета-романтика кінця 20-х – початку 30-х рр. Тематика балад, використання народнопісенних мотивів та романтичних засобів при використанні мандрівних сюжетів (балада „Маруся”).

Віршовані збірки М.Костомарова (Ієремії Галки): „Українські балади” (1839) та „Вітка” (1840).

Амвросій Могила (А.Метлинський) – представник романтизму (збірка поезій „Думи і пісні та ще дещо”).

Маркіян Шашкевич – чільна постать „Руської трійці” як культурологічного явища в українській історії Статті М.Шашкевича про мову і літературу – „Азбука і абецадро”, передмова до альманаха „Русалка Дністровая”.

Тарас Шевченко. Широта і різноманітність (ідейно-тематична та жанрова) спадщини – поезія, драматургія, проза, критика.

Рання творчість (1837 – 1846). „Кобзар” Т.Шевченка 1840 р., його оцінка критиками. Основні мотиви ранньої поезії. Тема ролі поета в житті народу та пошуків іманентної сутності таланту („Думи”, „Перебендя”, „На вічну пам’ять Котляревському”, „До Основ’яненка”), туга за батьківщиною, образи героїчного минулого України. Історичні поеми Т.Шевченка. Романтична інтепретація української минувшини у поемі Т.Шевченка „Гайдамаки” (1841). Драматургія Т.Шевченка. Романтична трагедія „Никита Гайдай” та соціально-побутова драма „Назар Стодоля”. Традиції і новаторство Т.Шевченка у цьому жанрі.

Життя і творчість періоду „трьох літ” (1843-1845). Спроба переоцінки національної історії з погляду об’єктивного історизму, захист її від тенденційних переключень („Розрита могила”, „Чигрине, Чигрине”, „Холодний Яр”), містеріальний дискурс поеми „Великий льох”: трактування трагічної долі України. Побутові поеми Т.Шевченка („Сова”, „Наймичка”). Образ матері в поезії Т.Шевченка. Поеми, написані російською мовою („Слепая”, „Тризна”), та їх зв’язок з ліро-епічними творами епохи романтизму.

Творчість періоду заслання (1847-1857). Цикл поезій „В казематі”.

Останні роки життя й поетичної творчості (1857-1861). Поеми Т.Шевченка „Неофіти”, „Марія”, „Юродивий”.

Російськомовна проза. Сюжети і образи в прозових творах: доля тогочасного кріпака-інтелігента („Художник”, „Музикант”), доля жінки („Наймичка”, „Капітанша”), типи поміщиків („Близнець») проблема вродженого аристократизму („Варнак”) та ін. Автобіографіям повістей, особливості художньої форми, мови і стилю. Російськомовні повісті Т.Шевченка в оцінці критики.

Переслідування царизмом українського слова (Валуєвський циркуляр 1863 року, Емський указ 1876 р.) як продовження утисків української культури.

Співіснування реалізму з романтизмом в українському письменстві. Франкова концепція „наукового реалізму”.

Пантелеймон Куліш. Романтична стильова тенденція другої половини XIX ст. Багатогранність діяльності (поет, прозаїк, драматург, фольклорист, етнограф, історик, критик, літературознавець, мовознавець, перекладач, видавець, редактор). „Чорна рада” (1847 – 1857) – перший соціально-історичний роман в українській прозі. Творче осмислення романно-історичної традиції В.Скотта, М.Гоголя.

Поетична творчість. Збірка „Досвітки” (1862). Історична тематика. Романтичний характер настроїв, образів. Осуд визвольної боротьби українського народу в 1648-1654 рр. П.Куліш – збирач і видавець фольклорно-етнографічних матеріалів („Записки о Южной Руси”). Заслуги в галузі перекладу (твори В.Шекспіра, Дж.Байрона, Гете, Г.Гейне, Ф.Шіллера та ін.).

Анатоль Свидницький. Драма творчого шляху письменника. Різнобічність обдарування – поет, прозаїк, етнограф-фольклорист, громадський діяч. Продовжувач кращих літературних традицій і новатор у змісті й формі художніх творів. Захоплення фольклором та етнографією.

„Люборацькі” (1861-1862) – перший в українській літературі соціально-психологічний роман.

Л.Глібов – „найкращий український байкопис” (І.Франко). Продовження ним української байкарської традиції. Зв’язок зі спадщиною європейського байкарства, ліризація жанру. Два періоди у творчості Л.Глібова.

І.Нечуй-Левицький. Творчі пошуки письменника. Поняття про національну нарацію та форми її реалізації у прозі І.Нечуя-Левицького. Багатство тематики. Жанрове розмаїття (оповідання, повісті, романи, казки, драми, нариси, статті). Риси індивідуального стилю. Повість „Микола Джеря” як досягнення української аналітичної прози в зображенні кріпацтва та причин бунтарства.

Повість „Кайдашева сім’я”. Відображення рис національного менталітету в конкретній ситуації пореформеного села.

Антиклерикальна тема у творчості І.Нечуя-Левицького: повість-хроніка „Старосвітські батюшки та матушки”. Оповідання „Афонський проїдисвіт”.

Романи з життя національної інтелігенції. Зображення письменником „нової людини”. Ідейні пошуки національно свідомих героїв („Хмари”, „Над Чорним морем”). Історична проза: „Гетьман Іван Виговський” – полеміка з О.Левицьким. Спростування ідеологем „краківської школи”, зокрема Г.Сенкевича („Вогнем і мечем”) у повісті „Князь Ярема Вишневецький”. Драматургія І.Нечуя-Левицького („На Кожум’яках”, „Маруся Богуславка”).

Статті („Сьогочасне літературне прямування”, „Українська декаденщина”), нариси („Апокаліпсична картина в Києві”, „Мар’янка Погребнячка й Бейліс”, „В концерті”), театральна рецензії.

Панас Мирний. Мала епічна форма у творчості Панаса Мирного (Рудченка). Актуальність проблематики, тенденційність, висока майстерність і художнє новаторство оповідань. Розвиток П.Мирним

жанру повісті. „Хіба ревуть воли, як ясла повні?” – соціально-психологічний роман, його еволюція від нарисів „Подоріжжя від Полтави до Гадячого”. Співавторство Панаса Мирного з Іваном Біликом. Роман „Повія” – зразок української класичної літератури. Переосмислення долі покритки, розкритої Г.Квіткою-Основ’яненком („Сердешна Оксана”), Т.Шевченком („Катерина”), І.Нечуєм-Левицьким („Бурлачка”) та ін.

Б.Грінченко – складна літературно-громадська постать в українській літературі. Всебічна обдарованість (поет, прозаїк, драматург, перекладач, літературний критик, мовознавець, етнограф, фольклорист, педагог, публіцист, бібліограф). Публіцистичний характер творів. Культурницька програма в повістях „Сонячний промінь” та „На розпутьті”, її паралель із ідеологічною повістю О.Кониського „Юрко Городенко”. Екзистенціальна проблематика цих повістей.

Несприятливі умови для розвитку української драматургії в 50-60-ті роки XIX ст. Відсутність професійного театру, посилення царських репресій щодо розвитку української культури. Жанр соціально-психологічної драми і комедії у творчості І.Карпенка-Карого, М.Старицького, М.Кропивницького, І.Франка, О.Пчілки, Г.Цеглинського та ін. Історична драма і трагедія. Інші види в драматичному мистецтві (оперетка, водевіль тощо). Народний театр М.Старицького, М.Кропивницького, І.Карпенка-Карого – якісно нове явище в культурно-громадському житті України та за її межами. Участь „корифеїв” у роботі Першого Всеросійського з’їзду діячів сценічного мистецтва (1897).

Художня творчість І.Франка. Історично вимушена поліфункціональність. Багатство жанрів, стильове розмаїття. Поезія. Актуальність тематики, ідейна глибина, новаторство поетичної форми. Збірка „З вершин і низин”. Збірка „Зів’яле листя”. Традиція Вертерівського мотиву. Збірка „Мій Ізмарагд”. Збірки „Із днів журби”, „Semper tūo”. Характеристика збірок „Давне і нове”, „Із літ моєї молодості”. Поєми. Основні групи: сатиричні, соціально-побутові, історичні, філософські і поєми-казки. Широта проблематики. Жанрова різноманітність. „Іван Вишенський”. Філософське осмислення образу Б.Хмельницького („На Святоюрській горі”). Мотиви та алегоричні образи поєми „Смерть Каїна”. Ідейно-стильовий парадокс поєми „Похорон”, переосмислення образу Дон Жуана, колізія двійництва. Поєма „Мойсей” – один з вершинних творів І.Франка і всієї української літератури: проблематика поєми, її філософський зміст, суголосний національній дійсності, художня візія свободи та обов’язку, багатство образів, своєрідність стильового вирішення. Драматургія. Суспільна актуальність, естетична концепція п’єс. „Украдене щастя”: джерела драми, багатоплановість конфлікту, тема фатуму, загальна характеристика п’єс „Учитель”, „Сон князя Святослава” та ін.

Мала епічна проза І.Франка: цикл „Бориславські оповідання”, твори на сільську („Леся шина челядь”, „Сам собі винен”, „Історія кожуха” та ін.). Тема візництва у психологічному романі „Лель і полель”, „Воа constiktor” – розпад особистості в цивілізаційному світі, психологічна структура нарації. Аналіз деградації суспільства у творах „Основи суспільства”, „Для домашнього вогнища”, проєкція нової людини у повісті „Перехресні стежки” доля інтелігентів у оповідання „На дні”, в нарисі „Моя зустріч з Олексою”. Актуалізація історичної пам’яті в повісті „Захар Беркут”.

Проблема сугестії у його трактування („Із секретів поетичної творчості”). Полеміка з представниками модернізму.

Українська література кінця XIX – початку XX ст.

Творчий шлях В.Самійленка. Рух від народницьких до „чуттєвих” мотивів, нова культура версифікації, жанрове урізноманітнення поезії. Гумористичні та сатиричні твори поета, висміювання псевдо патріотизму та малоросійської закомплексованості („Ельдорадо”, „Собаки”, „Ідеальний публіцист”, „На печі” та ін.). Інтерпретація народної піснярки Марусі Чурай у драматичній поємі „Чураївна”. Несприйняття революції як суспільної патології в поємі „Гея”.

Розвиток реалістичних традицій у творчості Леся Мартовича, публіцистичний дискурс у збірках „Нечитальник” (1900), „Хитрий Панько” (1903), „Стрибожий дарунок” (1905). Сатиричні імперативи („Війт”, „Іван Рило”, „Хитрий Панько”, „За межу” та ін.). Висміювання знедуховленості у повісті „Забобон” (1911). Вплив Леся Мартовича на В.Стефаніка та Марка Черемшину. Поєднання поетичного хисту (збірка „Поезії”, „Подорож до Києва”) з прозовим у творчості О.Маковея. Обстоювання об’єктивно-реалістичних принципів у сатиричних творах („Клопоті Савчихи”, „Стара Мадьярка”, „Нові часи”, „Казка про невдоволеного Русина” та ін.). Антимілітарний пафос збірки „Кроваве поле”. Осмислення історичної минувшини в Україні (повість „Ярошенко”).

Творчі пошуки Г.Хоткевича – від реалізму оповідань 90-х років до модернізму („Поезія в прозі”, 1902), твори за гуцульськими мотивами („Камінна душа”, „Довбуш”, „Гірські акварелі” та ін.).

Вплив корифеїв українського театру на драматургію „перехідного періоду”. Спроби віднаходження інших шляхів. Історична п’єса Б.Грінченка „Перед бурею”, комедія „Нахмарило”. Сатиричні драми А.Крушельницького: „Орли”, „Зяті”, „Стефанишини”. Драматичні твори Л.Яновської („Лісова квітка”, „Жертви”). Зв’язок п’єс С.Васильченка з народно-поетичною творчістю („На перші гулі”,

„Не співайте, півні, не вменшайте ночі”), їхнє тематичне урізноманітнення („Кармелюк”, „Недоросток”). Відкриття у Києві (1906) українського стаціонарного театру під керівництвом М.Садовського.

Запровадження психолінгвістичної поетики О.Потебні (уявлення про тричленну структуру мистецького твору, зовнішню та внутрішню форми), її вплив на українську і світову науку.

Література ХХ ст. – новий етап в історії українського письменства. Переорієнтація з позитивістських критеріїв на естетичні, на іманентну основу мистецтва, спроба врівноваження критеріїв Краси та Правди на засадах урахування специфіки національного мистецтва. Постання нового типу естетичної свідомості, відповідного принципам самтожності таланту. Поєднання традиції та нових, модерністських, віань в українській літературі. Онтологічні джерела вітчизняного модернізму: перехрестя європейської „філософії життя” та української „філософії серця”.

Проблема українського модернізму в критичній рецепції та літературознавчих дослідженнях. Полеміка з приводу його присутності на теренах вітчизняного письменства на початку та впродовж ХХ ст. Характерні ознаки концепції модернізму, історична зумовленість його виникнення. Спільні та відмінні риси українського модернізму у порівнянні з французьким, бельгійським, польським чи російським. Формування концепції модернізму у статтях О.Луцького, М.Євшана, М.Сріблянського. Обстоювання естетичних засад модернізму М.Вороним, „молодомузівцями”, часописом „Українська хата” (М.Сріблянський, М.Євшан, А.Товкачевський), прагнення поєднати категорію Краси з категорією Правди, згармоніювати їх, обстоювання принципу „цілого чоловіка” на противагу позитивістському членуванню людини на окремі функції, виборення права митця на свободу творчості. Полеміка з народницькими (С.Єфремов, Ф.Матушевський, О.Лотоцький та ін.) критиками, з позитивістами від мистецтва.

Михайло Коцюбинський. Аналіз імпресіоністичних доміант прози М.Коцюбинського („Intermezzo”, „На камені”, „Цвіт яблуні”, „Він іде” та ін.) поряд з реалістичними („Коні не винні”) чи романтичними („Дорогою ціною”). Психологізм – нова грань стилю М.Коцюбинського („Подарунок на іменини”, „Сміх”, „Персона грата” та ін.). Цикл поезій у прозі „З глибини”. Етногенетичні джерела у творчості М.Коцюбинського („На віру”, „Відьма” та ін.), художнє переосмислення міфологем („Тіні забутих предків”).

Творча постать В.Стефаника. Зростання письменника від символістської збірки „3 осені” (1896-1897) до новелістики експресіоністичного гатунку („Синя книжечка”, 1899). Своєрідність українського експресіонізму на відміну від німецького на прикладі новелістики В.Стефаника. Сильові особливості новелістики В.Стефаника (збірки: „Камінний хрест”, „Дорога”, „Мое слово”).

Пошуки Марком Черемшиною (І.Семанюком) індивідуальної стильової манери. Ліризація прози у збірці „Карби”, поєднання символізму з традиційними міметичним письмом („Чічка”, „Злодія зловили”, „Зведениця” та ін.). Осудження патології війни у збірці „Село вигибає”, укрупнення есхатологічних мотивів („Село потерпає”, „Перші стріли”, „Зрадник”, „Після бою” та ін.).

Реалізація принципів символізму у творчому доробку М.Яцківа. Його сугестивна новелістика (збірки „В царстві сатани”, „Душі кланяються”, „Казка про перстень”, „Чорні крила” та ін.). Психологічні колізії повістей „Огні горять”, „Блискавиці”, „Танець тіней”. Окремі прояви декадентизму в українській літературі.

Ольга Кобилянська. „Аристократизм духу” у творах О.Кобилянської. Зв’язок письменниці з рухом емансипанток.

Ранні повісті – „Людина” (1891), „Царівна” (1895). Протест проти нерівноправного становища жінки в суспільстві. Психологізм повістей. Образи жінок-інтелігенток у творах О.Кобилянської („Valse melancolique”, „Некультурна”, „Нюба”). „Апостол черні” – порушення національних, соціальних, елітарних та емансипаційних проблем. Повість „Земля” – архетип землі.

Леся Українка. Творча постать Лесі Українки (Лариси Косач) в контексті української літератури на межі ХІХ-ХХ ст. Стрімка її еволюція від традиційної версифікації до неоромантизму („новоромантизму”). Порушення проблеми сутності мистецтва та ролі митця у суспільстві у творах різних періодів художньої еволюції поетеси („Давня казка”, „Вавилонський полон”, „У пущі”). Аналіз збірок „На крилах пісень” (1893), „Думи і мрії” (1899), „Відгуки” (1902). Перехід поетеси від медитативної лірики до ліро-епосу („Роберт Брюс, король шотландський”, „Вілла-посестра”, „Ізоolda Білорука”, „Одно слово” та ін.) та до жанру драматичної поеми. Інтелектуальний пафос, філософська глибина художнього світобачення у драматичних поемах „Одержима”, „На полі крові”, „В катакомбах” та ін., концентрація дисциплінованої „кордоцентричної” пристрасті. Психологічна драма „Блакитна троянда” (1895), її нова морально-етична проблематика. Міфологічна основа „Лісової пісні”. Звернення Л.Українки до національної історії, розкриття трагічних колізій національного менталітету у „Боярині”, символізація долі Оксани. „Камінний господар” – екзистенціальна проблема свободи, своєрідна версія літературного сюжету про Дон Жуана.

Олександр Олесь – поет, драматург, перекладач. Життєвий і творчий шлях О.Олеся. Світоглядні та естетичні позиції. Мотиви лірики 1905-1907 рр. Збірка поезій „З журбою радість обнялась” (1907). Пейзажна та інтимна лірика. І.Франко про збірку. М.Рильський про оптимізм поезій книжки „З журбою радість обнялась”. Збірка „Поезія. Книга II” (1909). Майстерне використання в ній поезики народних пісень. Багатство й оригінальність образотворчих засобів, ритміки, строфіки. Мотиви розпачу, зневіри у збірці „Поезія. Книга III” (1911). Зображення маси як пасивної юрби у драматичному етюді „По дорозі в Казку”. Еміграція О.Олеся за кордон (1919), трагізм відриву поета від батьківщини. Поетичні переклади народних казок.

Володимир Винниченко. Проблема краси, естетичних потреб та волі до життя в ранній прозі В.Винниченка („Краса і сила”, „Раб краси”, „Голота” та ін.), розкриття „аристократизму духу” українського народу, його талановитої вдачі у несприятливих умовах виживання (пор.: „Страчене життя” А.Тесленка, „Талант” С.Васильченка). Наявність елементів модернізму та авангардизму в прозі та драматургії В.Винниченка, спроба реалізувати в художніх творах теорію „чесності з собою” („Чесність з собою”, „Щаблі життя”, „Чорна Пантера і Білий Медвідь”, „Великий Молох”, „Гріх”, „Брехня”, „Пригвожені”, „Молода кров” та ін.). Усвідомлення потворності тоталітарного режиму у романі „Слово за тобою, Сталіне”, поступове вивільнення письменника з-під засилля комуністичних ілюзій, пережите ним в еміграції.

Українська література. Сучасна українська література

Павло Тичина. „Сонячні кларнети” (1918) – підсумковий етап ідейно-естетичних пошуків української поезії початку ХХ ст., естетична програма духовного відродження нації на міцній етичній основі. Поняття „кларнетизм” як визначення концентрації світотворчої енергії української душі. Непомилне чуття історизму в поемі „Золотий годин”. Тривожне завбачення поетом трагедії національної революції у циклі „Скорбна мати”. Збірка „Замість сонетів і октав” (1920) – художній документ загальнонаціональної катастрофи 1917-1920 рр. Пошуки нових зображально-виражальних засобів у виповненій дисонансами книжці „Плуг” (1920), „В космічному оркестрі” (1921), „Вітер з України” (1924).

„Розстріляне відродження” – умовна назва письменників 20-х рр., репресованих комуністичною системою. Піднесення націотворчих та художніх сил, провідна роль у них літератури. Характеристика літературних угруповань („Гарт”, „Плуг”, „Ланка” – згодом МАРС, „неокласики”, ВАПЛІТЕ, Аспанфут – згодом Нова Генерація, „Авангард”, ВУССП, „Молодняк”, „Західна Україна”), більшість з них – зосереджена на позахудожніх засадах, частина (МАРС, „неокласики”, ВАПЛІТЕ) – зорієнтована на достеменно творчі проблеми. Роль періодичних видань у циркуляції творчих ідей – журнали „Мистецтво”, „Шляхи мистецтва”, „Червоний шлях”, „Життя і Революція”, „Плужанин”, „Гарт”, „Молодняк”, „Універсальний журнал”, „Нова генерація” та альманахів „Гроно”, „Жовтень”, „Арсена”, „Літературний ярмарок” та ін. Джерело духовного потенціалу покоління „розстріляного відродження” – в пробудженні українства на початку ХХ ст. Спалах Літературної дискусії 1925-1928 рр., порушення онтологічної проблеми: бути чи не бути українській літературі, українській культурі, українській нації.

Розмаїття стильових тенденцій, активні пошуки шляхів розвитку української літератури, маніфести, полеміки. Особливості авангардизму як відгалуження модернізму, його відмінні риси від модернізму. Український футуризм, роль М.Семенка в його культивуванні.

Радикальні ознаки революційного романтизму у порівнянні із класичним романтизмом та неоромантизмом, його ригористичні та експансивні ознаки, їх прояв у ліриці В.Еллана, В.Чумака, Л.Первомайського та ін. Версифікація прихильників так званої „романтики буднів”. Спроба подолання канонічних нормативів романтизму: популярність стихійної лірики В.Сосюри, інтенсивні пошуки іманентної стильової манери в поемах „Червона зима”, „Махно”, „Мазепа”, висвітлення драми „двох Володьок”; культура поетичних експериментів М.Йогансена (збірки „Д’горі”, „Крокове коло”, „Ясен”), імпульсивна лірика О.Влизька (збірки „За всіх скажу”, „Книга балад”, „Мій друг Дон Жуан”).

Протест І.Багряного проти засилля комуністичних ідеологем та поширення псевдо художньої „пролетарської літератури” (збірка „До меж заказаних”, поема „Аве Марія”, історичний роман у віршах „Скелька”). Нонконформістський пафос творчості Т.Осьмачки (збірки „Круча”, „Скитські вогні”, „Клекіт”).

Трагічна постать М.Хвильового (Фітільова) в українській літературі та культурі. Порушення ним націотворчих проблем у Літературній дискусії 1925-1928 рр. Дебют М.Хвильового як поета-авангардиста (зб. „Молодість”, 1921; „Досвітні симфонії”, 1922; поема „В електричний вік”). Новели „Сині етюди” (1923) – подія в українській прозі 20-х років. Розкриття антилюдської суті революції у новелах „Я (Романтика)”, „Мати”, „Брати”. Критичний струмінь у викривальній прозі М.Хвильового („Іван Іванович”, „Повість про санаторійну зону” та ін.). Порушення важливих проблем національно-культурного відродження України у „незакінченому” романі „Вальдшнепи” (1926), суголосних з дискусійними статтями

письменника („Камо грядеши”, „Думки проти течії”, „Україна чи Малоросія”. Сучасна критична та літературознавча оцінка його творчості.

Особливості неореалізму в українській літературі 20-х років. Рання творчість В.Підмогильного (оповідання „Добрий Бог”, „Гайдамаки”, „Пророк”). Повість „Остап Шаптало” – підґрунтя фрейдизму. Новели про голод: „Проблема хліба”, „Собака”, „Син” та ін. Конфлікт особистості та колективістської ідеології – „Сонце сходить”, „Історія пані Ївги”. Інтелектуально-психологічний роман „Місто”, драма українського маргінала. Доля національного відродження в романі „Невелика драма.

Микола Куліш і український театр „Березіль”. Драми „Комуна в степах” (1925, 1931) та „Прощай, село!” (1933) – продовження кулішевої трилогії про село, вплив на неї комуністичної ідеології. „Отак загинув Гуска” (1925) – перший трагіфарс, поглиблений у наступній сатиричній комедії „Хулій Хурина” (1926), Катастрофа революційного фанатизму у мелодрамах „Зона” (1926) та „Закут” (1929). Викриття хворобливості соціалістичної дійсності у трагікомедії екзистенціального змісту „Народний Малахій” (1928).

„Празька школа” – умовна назва літературного покоління емігрантів міжвоєнного двадцятиліття. Збірка „Сагайдак” Ю. Дараган (1925) – сукупність мотивів, розвинених Є.Маланюком, О.Ольжичем, Л.Мосендзом, Ю.Кленом (О.Бургардом), Н.Лівицькою-Холодною, О.Лятуринською, О.Стефановичем. Позиція літературної групи „Танк” (Варшава): Ю.Липа, Н.Лівицька-Холодна, Є.Маланюк та ін. Перегук творчих настанов „празької школи” з орієнтаціями „розстріляного відродження”.

Осудження сталінського режиму, мотиви реквієму над його жертвами у поемі Ю.Клена „Прокляті роки”. Один з перших літературних документів про інспірований більшовиками голодомор – повість „Марія” У.Самчука – прозаїк-реаліст, близького до „празької школи”. Поліфонічне зображення долі волинського селянства у романі „Волинь.

Є.Маланюк. Формування поета як національно свідомої особи. Вплив Є.Маланюка на кристалізацію художньої концепції представників „празької школи”, його полеміка з приводу призначення літератури з Д.Донцовим, її ролі в житті нації та обстоювання потреби самтожної реалізації таланту. Загострення антитетичної символіки в образах класично довершеної „степової Еллади” та потворної „чорної Еллади”, „Антимарії” як взаємовиключних проявів України. Аналіз збірок („Стилет і стилос”, 1925; „Гербарій”, 1926; „Земля і залізо”, 1930; „Земна Мадонна”, 1934; „Перстень Полікрата”, 1939). Поява любовної лірики у збірках поета повоєнного періоду, в добу його другої еміграції (США). „Нариси з історії нашої культури”.

Літературний процес у Західній Україні в період міжвоєнного двадцятиліття. Особливості розвитку. Розширення можливостей прози у творчості В.Стефаника („Марія”, „Сини” та ін.), Ольги Кобилянської („Апостол черні”), мотив абсурду воєнної дійсності у повісті „По за межами болю” О.Турянського. Осмислення історичної долі українського народу у тетралогії Б.Лепкого „Мазепа”, повістях Катрі Гриневичевої „Шоломи на сонці”, „Шестикрилець” та Наталени Королеви „Предок”, „ІЗІЗ”. Лірика С.Гординського. Творчі пошуки Ю.Косача, В.Лесича та ін. Поширення герменевтичних принципів у літературознавстві (С.Смаль-Стоцький, В.Сімович).

Б.-І.Антонич – унікальна постать в історії української літератури, його вихід за межі традиційного поцінування художнього тексту. Випробування лірики в різних формах її прояву (зб. „Привітання життя”, 1931). Подолання часу під час заглиблення поетичної уяви до праоснов буття у збірках „Три перстені” (1934), „Книга Лева” (1936), „Зелена Євангелія” (1938). Завершення плюралістичної концепції Б.І.Антонича у сюрреалістичній збірці „Ротації”, врівноваження антитетичних категорій прекрасного та потворного.

Українська література другої світової війни (1939 – 1945). Огляд тогочасної періодики („Література і мистецтво”, „Україна”, „Українське слово”, „Літаври”, „Волинь”, „Український засів” та ін.

Драматична доля Олександра Довженка як митця, інтенсивні пошуки іманентного самовираження таланту в малярстві, кінематографі та в літературі. Його кіноповісті як розширення жанрового потенціалу української літератури. Драматична доля кіноповісті „Україна в огні” (1943). Окреслення колізій між соціалістичними та гуманістичними інтересами в автобіографічній кіноповісті „Зачарована Десна”. Морально-етична та екологічна проблематика кіноповісті „Поєма про море”. „Щоденник” – яскравий документ пробудженого гуманізму.

„Нью-Йоркська група” (Б.Рубчак, Б.Бойчук, Ю.Тарнавський, Віра Вовк, Емма Андіївська, Патриція Килина). Тяжіння до поезики сюрреалізму, до філологічної гри у поезії Б.Рубчака (зб. „Камінний сад”, „Промениста зрада”, „Дівчині без країни” та ін.). Врівноваження модерного, урбанізованого мислення мотивами платонічного кохання на лоні природи в доробку Б.Бойчука (зб. „Час болю”, „Спомини любові” та ін.). Завзяття словотворчого експериментаторства, пошуки несподіваних формотворчих ефектів у сюрреалістичній поезії Е.Андіївської (зб. „Поезія”, „Народження ідола”, „Рибі і розмір” та ін.). Тенденція

герметизації віршованого тексту у її збірках 80-х рр. („Кав'ярня”, „Спокуси святого Антонія”, „Віглілі”, „Літературні ансамблі”). Новелістика та романістика Е.Андієвської („Герострати”, 1970; „Роман про добру людину”, 1973; „Роман про людське призначення”, 1982). Творчі пошуки молодих представників „Нью-Йоркської групи” – Р.Бабовала, М.Ревакевич.

Історична белетристика П.Загребельного як протистояння цій тенденції („Диво”, „Первоміст”, „Смерть у Києві”, „Євпраксія”, „Роксолана”, „Я, Богдан”). Історична проза Р.Іваничука („Мальви”, „Черлене вино”, „Журавлиний крик” та ін.).

Протистояння „соцреалізму” у творчості Б.Антоненка-Давидовича „За ширмою”, „Сибірські новели”.

О.Гончар. Порушення питання історичної пам'яті у романі „Собор”. Драматична доля твору.

„Шістдесятники” – умовна назва широкого культурологічного руху, зумовлена „хрущовською відлигою”, подолання ілюзій „гуманного соціалізму”. Роль літературних критиків (І.Дзюба, І.Світличний, М.Коцюбинська) в динаміці „шістдесятництва”. „Неонародницька” концепція лірики В.Симоненка, поєднання публіцистичного дискурсу з традиційною поетикою (зб. „Тиша і грім”, 1962; „Земне тяжіння”, 1964). Казки з підтекстом: „Цар Плаксіє і Лоскотон”, „Казка про Дурила”, „Подорож країну Навпаки”. Втручання цензури в тексти В.Симоненка.

Еволюція М.Вінграновського („Атомні прелюди”, 1961; „Сто поезій”, 1966).

Метафоричні осяяння І.Драча („Соняшник”, 1962; „Протуберанці серця”, 1965), рух до іманентних основ поезії („Балади буднів”, 1968).

Жіноча лірика І.Жиленко, Г.Чубач та ін.

Самобутня творча постать Ліни Костенко в українській ліриці. Активна участь поетеси у „шістдесятницькому русі”. Перші прояви неореалістичного дискурсу, визначального для поетеси, у збірці „Мандрівки серця” (1961), тяжіння до афористичності та дисциплінованості художнього мовлення. Зб. „Неповторність” (1980), „Сад нетанучих скульптур” (1987) – утвердження інтелектуального пафосу вольової світотворчої енергії. Роздуми над долею митця і народу над романтичними колізіями національної історії в історичному романі у віршах „Маруся Чурай” (1979), загострення проблеми вибору в ситуації помежів'я у драматичній поемі „Дума про трьох братів неазовських”, осмислення першоджерел етногенетичної пам'яті у поемі-баладі „Скіфська одісея”. Високі етичні критерії поцінування творчої долі таланту у драматичній поемі „Сніг у Флоренції”, історико-культурологічні реалії художнього часопростору поетеси у поемі „Берестечко”.

Григор Тютюнник у контексті „шістдесятників”, його участь у розширенні жанрово-стильового потенціалу української літератури 60-70-х років. Новаторські пошуки у зб. „Зав'язь” (1968). Аналіз душі звичайної людини, висвітлення її протистояння абсурдній дійсності у виданнях: „Деревій” (1968), „Батьківські пороги” (1972), „Крайнебо” (1975), „Коріння” (1978). Драматизм людської душі („Оздавали Катрю”, „Деревій”, „Смерть кавалера”, „Три зозулі з поклоном”, „Син приїхав” та ін.). Обстоювання етичних принципів („Нюра”, „Вуточка”, „Дивак”, „Іван Срібний”, „Дикий” та ін.). Змужніння дитячої душі в трагічній ситуації війни у повістях „Облога”, „Климко”, „Вогник далеко в степу”. Ліризм прози Гр. Тютюнника.

Дисидентський рух і література, причини його виникнення, особливості та перебіг. Участь у ньому письменників. Поява „самвидаву” та епістолярної літератури як форми протесту проти режиму після репресій 1965 р. Критична есеїстика. Арешти 1972 р., заслання в концентраційні табори (Мордовія, Перм) та на поселення (Колима, Алтай, тощо). Участь дисидентів у формуванні Гельсинської спілки (М.Руденко та ін.). Гурт І.Світличного – основний склад український дисидентів. „В'язнична” лірика І.Світличного, М.Руденка, В.Стуса, М.Осадчого, Є.Сверстюка та ін. Поезія Т.Мельничука (зб. „Князь роси”).

Василь Стус. Трагічна доля поета за умов комуністичного режиму. Рух лірики В.Стуса від експериментаторського формотворення (зб. „Зимові дерева”) до загостреної іронії та вишуканої семантичної гри („Веселий цвинтар”), до заглиблення в екзистенціальну проблематику („Палімпсести”). Поява збірок поезій в емігрантських виданнях („Веселі дерева”, 1970; „Свіча в свічаді”, „Палімпсести”, 1988). Літературно-критична діяльність В.Стуса, його дослідження творчої долі П.Тичини („Феномен доби”).

„Київська школа”. Вимушена „внутрішня еміграція” В.Голобородька, В.Кордуна, М.Воробйова, М.Григоріва та близьких до них – В.Рубана, С.Вишенського, М. Савченка та ін. Повернення в літературу у 80-і роки. Зб. В.Голобородька „Зелен день”, „Калина об Різді”, зб. М.Воробйова (зб. „Верховний голос” та ін.), зб. В.Кордуна „Славія”, „Сонцестояння” та ін., зб. М.Григоріва („Сади Марії”). Спільні та відмінні характеристики „Київської школи” і „Нью-Йоркської групи”, їхні публікації у „Світо-виді”.

„Химерна проза” як можливість уникнення штампів прози „соцреалізму”. Її традиції: фольклор, „низове бароко”, „котляревщина”, творчість М.Гоголя, О.Стороженка та ін. Переосмислення „химерної прози”, надання їй нової якості у доробку О.Ільченка („Козацькому роду нема переводу...”), В.Земляка („Лебедина зграя”, „Зелені млини”), В.Дрозда („Ірій”, „Спектакль”, „Самотній вовк”, „Листя землі” та ін.), Є.Гуцала (трилогія „Позичений чоловік”, „Приватне життя феномена”, „Парад планет”, повісті „Блуд”, „Імпровізації плоті”) та ін. „Химерна проза” у типологічному ряді з творами магічного реалізму (А.Карпент’єр, Ж. Амаду, М.Астуриас, Г.Гарсія Маркес та ін.).

Постать Валерія Шевчука на тлі „шістдесятників”, протистояння нормативам псевдо прози „соціалістичного реалізму”, творча полеміка з естетичними засадами „химерної прози”, обстоювання принципів елітарної літератури, орієнтація на культурологічні джерела епічних структур. Перші книги письменника („Серед тижня”, 1967; „Набережна, 12”, 1968; „Середхрестя”, 1968; „Вечір святої осені”, 1969). Конфлікт В.Шевчука з офіційною критикою, десятирічне „мовчання”. Повернення в літературу: „Крик півня на світанку” (1979), „Долина джерел” (1981), „Тепла осінь” (1981). Міфологемний концепт повісті „Дім на горі” (1983), переосмислення міфічних сюжетів у вставному циклі роману („Голос трави”), притчевий дискурс. Дослідницька та видавнича діяльність В.Шевчука („Аполлонова люття. Київські поети ХУІІ-ХУІІІ ст.”, „Пісні Купідона. Любовна поезія на Україні в ХУ – поч. ХІХ ст.”, „Літопис Самійла Величка” та ін.).

Літературний процес 80-х. Криза „соцреалізму”. Заперечення його нормативів поезією Ліни Костенко. Інтимні медитації М.Вінграновського („Київ”, „Губами теплими і оком золотим”). Повернення до джерел етногенетичної пам’яті І.Драча („Шабля і хустина” „Теліженці”), драматична поема „Дума про вчителя”, поема-мозаїка „Чорнобильська мадонна”. Елегійні мотиви І. Жиленко.

Українська поезія 80-х. Етногенетичні мотиви лірики В.Герасим’юка (зб. „Смереки”, „Потоки”, „Космацький узір”, „Діти трепети”) в масштабах цивілізаційних катаклізмів сьогодення; інтелектуальні медитації інакомовлення І.Римарука („Висока вода”, „Упродовж снігопаду”, „Нічні голоси”); іронічні прозріння І.Малковича, карнавальні мотиви Ю.Андруховича. Відкривачі можливості дебютів у прозі Г. Пагутяк, В. Медведя та ін. Київська міська іроніка В.Діброви та Б.Жолдака.

Літературні угруповання „Бу-Ба-Бу”, ЛУГОСАД, „Червона Фіра”, „Пропала грамота”, „Нова дегенерація”, „Західний вітер”, „500” та ін. Традиційність та неоавангардизму від бароко та футуризму, використання досвіду бурлеску. Сучасні часописи та альманахи.

Віртуальний характер сучасної літератури (творчість сьогоденних дебютантів, письменників середнього і старшого покоління та рецепція щойно повернутих у літературний обіг творів – від „Велесової книги” до художньої спадщини репресованих митців). Перетрансформація віянь постмодернізму, його концептуальні параметри, зв’язок з теорією постструктуралізму, герменевтикою, психоаналізом тощо). Постмодерністська стилістика В.Медведя („Збираючи каміння”, „Льон”, „Кров на солоні” та ін.), Є.Пашковського („Безодня”, „Осінь для ангела” та ін.), відмінність від прозової манери Ю.Андруховича, схильного до поєднання традиції „котляревщини” та неоавангардизму („Рекреації”, „Московіада”, „Переверзії”). Своєрідність Станіславського феномену (Ю.Андрухович, Ю.Іздрик, Т.Прохасько та ін.). Поява „феміністичної критики” в українській прозі (Оксана Забужко „Інопланетянка”, „Польові дослідження з українського сексу”, „Я – Мілена” та ін.), її відмінність від руху емансипанток, агресивні форми. Проза „соціальної клініки” О.Ульяненка („Сталінка”, „Зимова повість” та ін.). Письменники, що активізувалися в 90-ті рр. (С.Жадан, В.Кожелянко, Є.Кононенко, Г.Пагутяк, Є.Пашковський, В.Слапчук, Ю.Покальчук та ін.).

Спроби подолання віртуальної сучасної естетичної свідомості, проблема усвідомлення специфіки української літератури відносно художнього канону. Дискусії навколо українського модернізму та постмодернізму (Г.Грабович, С.Павличко, Т.Гундорова, М.Павлишин та ін.). Застосування нетрадиційних аспектів психологічного аналізу (А.Макаров), структурної поетики, неміфологізму, постструктуралізму (Г.Грабович) з поряд феноменологічною (М.Ігнатенко) чи історико-типологічною (Д.Наливайко) інтерпретаціями стилів доби.

Інформаційний ресурс

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. – К., 1994.
2. Агеєва В. Антологія модерну: обрис ХХ віку. – К., 2011.
3. Антологія світової літературно-критичної думки / За ред. М.Зубрицької. – Львів, 2002.
4. Бахтин М. Естетика словесного творчства. – М., 1979.
5. Бідюк О. Психологічний аналіз мікрообразів художнього тексту (творчість Ліни Костенко). – Луцьк, 2009.
6. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрями. – К., 2006.
7. Білецький О. Літературно-критичні статті. – К., 1990.
8. Білоус П. Зародження української літератури. – Житомир, 2001.
9. Білоус П.В. Історія української літератури ХІ – ХVІІІ ст. : навч. посібник /П. В. Білоус. – К., 2009.
10. Білоус П.В., Білоус О.П. Українська література ХІ – ХVІІІ ст. : навч. посібник для самостійної роботи студента. – К., 2010.
11. Бондар М. Поезія по шевченківській епохи. Система жанрів. – К., 1986.
12. Брюховецький В. Микола Зеров. Літературний портрет. – К., 1990.
13. Возняк М. Історія української літератури. – Т. 1. – Л., 1993.
14. Вороний М. Театр і драма (збірник статей). – К., 1989.
15. Вступ до літературознавства: Хрестоматія /Упоряд. Н.Бернадська. – К., 1995.
16. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. – К., 2001.
17. Гнатюк М. Іван Франко і проблеми теорії літератури. – К., 2011.
18. Голомб Л. Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський: Монографія. – Ужгород, 2011.
19. Горбач Н. Життя та творчість Тараса Шевченка. – Львів, 2005.
20. Грабович Г. До історії української літератури. – К., 1997.
21. Григорій Сковорода на портреті і в житті. – К., 2004.
22. Грушевський М. Історія української літератури. – К., 1995.
23. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискусія раннього українського модернізму. – Львів, 1997.
24. Даниленко В. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес. – К., 2008.
25. Двадцять років: літературні дискусії, полеміки. Літературно-критичні статті /Упоряд. В.Дончик. – К., 1991.
26. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки. – К., 2009.
27. Дзюба І. Спогади і роздуми на фінішній прямій / Вступ. ст. М.Г.Жулинського. – К., 2008.
28. Дзюба І.Тарас Шевченко. – К., 2005.
29. Денисюк І. Розвиток української малої прози кінця ХІХ – початку ХХ ст. – К., 1984.
30. Драгоманов М. Вибране. – К., 1991.
31. Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995.
32. Жінка як текст: Емма Андіївська, Софія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти /Упоряд. Л. Таран. – К., 2002.
33. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя. – К., 1990.
34. Жулинський М. Микола Хвильовий. Літературний портрет. – К., 1991.
35. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К., 2007.
36. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. – К., 2006.
37. Зборовська Н. Психологічний аналіз і літературознавство. – К., 2003.
38. Зеров М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2.
39. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко: монографія. – К., 2008.
40. Івашків В. Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша. – Львів, 2009.
41. Ільницький М. Література українського відродження (напрями та течії в українській літературі 20-х – поч. 30-х рр. ХХ ст.) – Львів, 1994.
42. Історія України в особах ХІХ – ХХ ст. – К., 1988.
43. Історія української літератури ХІХ ст.: У 2 кн. Кн. 1: Підручник /За ред. М.Жулинського. – К., 2005.

44. Історія української літератури XIX ст.: У 2 кн. Кн. 2: Підручник /За ред. М.Жулинського. – К., 2006.
45. Історія української літератури (кінець XIX – початок XX ст.): У 2 кн. Кн. 1: Підручник /За заг. ред. О.Гнідан. – К., 2005.
46. Історія української літератури (кінець XIX – початок XX ст.): У 2 кн. Кн. 2: Підручник /За заг. ред. О.Гнідан. – К., 2006.
47. Історія української літератури XX ст.: У 2 кн.: Підручник. Кн. 1 : Перша половина XX ст. / За ред. В.Дончика. – К., 1998.
48. Історія української літератури XX ст.: У 2 кн.: Підручник. Кн. 2 : Друга половина XX ст. /За ред. В.Дончика. – К., 1998.
49. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія: У 3 кн. – К., 2001.
50. Калениченко Н. Українська література XIX – поч. XX ст.: Напрями, течії. – К., 1977.
51. Кальченко С. Текстологія поетичних творів П.Тичини. – К., 1990.
52. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960 – 1980-х років. – К., 1994.
53. Качуровський І. Метрика. – К., 1994.
54. Качуровський І. Строфіка. – К., 1994.
55. Качуровський І. Фоніка. – К., 1994.
56. Ковалів Ю. Літературна дискусія 1925-1928 рр. – К., 1990.
57. Ковалів Ю. Українська поезія першої половини XX ст. – К., 2000.
58. Ковалів Ю. Письменство „розстріляного відродження”: від літературних угруповань до літературної дискусії. – К., 2004.
59. Кравченко В.О., Єременко О.Р. Історія української літератури першої половини XIX століття: навчальний посібник. – Суми, 2009.
60. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – поч. XX ст. – К., 1995.
61. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : Антологія 1917 – 1933: Поезія – проза – драма – есей /Упорядкув., передм., післямова Ю. Лавріненка. – К., 2002.
62. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Ю.Гром'яка, Ю.Коваліва. – К., 2010.
63. Маланок Є. Нариси з історії нашої культури. – К., 1992.
64. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. посібник. – К., 2010.
65. Матвійшин В. Український літературний європеїзм: монографія /Володимир Матвійшин. – К., 2009.
66. Моренець В. Володимир Сосюра: Нарис життя і творчості. – К., 1996.
67. Наєнко М. Історія українського літературознавства: Підручник. – К., 2001.
68. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник /За ред. Н. Волошиної. – К., 2002.
69. Неборак В. Введення у Бу-Ба-Бу: Хронопис кінця тисячоліття. – Львів, 2001.
70. Огнева Т. Відбиток часу в дзеркалі буття. – К., 2008.
71. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1997.
72. Павличко С. Теорія літератури. – К., 2002.
73. Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К., 1997.
74. Поети „Нью-Йоркської групи”. Антологія /Упоряд. текстів О.Г.Астаф'єва, А.О.Дністрового. – Харків, 2003.
75. Празька поетична школа. Антологія / Упоряд. текстів О.Г. Астаф'єва, А.О.Дністрового. – Харків, 2004.
76. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Літературознавчі студії. – Івано-Франківськ, 1998.
77. Поліщук Я. Література як геокультурний проект. – К., 2008.
78. Сверстюк Є. Блудні сини України. – К., 1993.
79. Сиваченко М. Над текстами українських письменників. – К., 1985.
80. Сімович В. Праці у 2-х т. Том 2: Літературознавство. Культура /Упоряд. Л.Ткач, О.Івасюк. – Чернівці, 2005.
81. Скорський М. Тодось Осьмачка (життя і творчість). – К., 2000.
82. Соловей Е. Українська філософська лірика. – К., 1999.
83. Стус В. Феномен доби (Сходження на Голгофу слави). – К., 1993.
84. Сулима В. Біблія і українська література. – К., 1998.

85. Гарнашинська Л. Художня галактика Валерія Шевчука: Постаць сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури. – К., 2001.
86. Теліга О. О краю мій...: Твори, документи, біографічний нарис. – К., 1999.
87. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. – К., 2003.
88. Українська література XI – XVIII ст. : хрестоматія / уклад.: П.В.Білоус, Г.Д.Левченко, О.П.Білоус; за ред. П.В.Білоуса. – К., 2011.
89. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст.: У 4-х кн. – К., 2001.
90. Филипович П. Літературно-критичні статті. – К., 1991.
91. Франко І. Із секретів поетичної творчості. – К., 1981.
92. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. //Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1984. – Т. 41.
93. Харчук Р. Сучасна українська проза. Постмодерний період. – К., 2008.
94. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX ст. (Неоромантизм, символізм, експресіонізм). – Івано-Франківськ, 2002.
95. Чижевський Д. Історія української літератури. – К., 2003.
96. Шевчук В. Дорога в тисячу років. – К., 1990.
97. Шевчук В. Із вершин та низин. Книжка цікавих фактів з історії української літератури. – К., 1990.
98. Шерех Ю. Поза книжками і з книжок. – К., 1998.
99. Шевчук В. Муза Роксолянська : Українська XVI – XVIII століть: У 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К., 2005.
100. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літературна критика кінця XIX – початку XX ст. – К., 2003.

2. Українська мова

РОЗДІЛ 1. ВСТУП

ТЕМА 1.1. Загальні відомості про українську мову та її розвиток Сучасна українська мова як предмет наукового вивчення і як навчальна дисципліна. Основний зміст, обсяг і завдання курсу. Українська мова – національна мова українського народу, одна із форм його національної культури. Мова і духовний розвиток народу. Походження і розвиток української мови. Мова і державність. Національні риси української мови на всіх мовних рівнях. Українська літературна мова як упорядкована форма загальнонародної мови. Поняття про норми літературної мови, типи літературних норм. Територіальні діалекти української мови. Роль південно-східного наріччя у формуванні літературної мови. Писемна й усна форми сучасної української літературної мови, їх стильова диференціація.

РОЗДІЛ 2 ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ

ТЕМА 2.1. Фонетика як лінгвістична дисципліна Фонетика як лінгвістична дисципліна. Предмет фонетики. Фонетика описова, історична, зіставна, загальна. Зв'язок фонетики з іншими розділами мовознавства. Поняття про звуки мови. Різні аспекти вивчення звукової системи мови (фізично-акустичний, фізіологічно-артикуляційний, лінгвістичний (фонологічний)). Фізично-акустичний аспект вивчення звуків мови. Акустичні властивості звуків. Розрізнення звуків за висотою, силою, тривалістю, тембром. Акустична природа шумів і тонів. Фізіологічно-артикуляційний аспект вивчення звуків мови. Будова і робота мовленнєвого апарата. Активні і пасивні мовні органи. Артикуляційні особливості голосних і приголосних звуків. Фази артикуляції окремого звука: екскурсія – витримка – рекурсія. ТЕМА 2.2. Загальна характеристика та класифікація звуків мови Диференціація звуків на голосні та приголосні, їх визначальні риси. Голосні звуки. Артикуляційно-акустична класифікація голосних звуків української мови; типи голосних за рядом, ступенем піднесення спинки язика, участю губ у вимові. Зміни голосних у мовному потоці. Приголосні звуки. Артикуляційно-акустичні особливості приголосних. Класифікація приголосних: характеристика приголосних за місцем творення; характеристика приголосних за способом творення; характеристика приголосних за звучністю; класифікація приголосних за акустичним враженням. Палаталізація приголосних: класифікація приголосних за ступенем вияву м'якості; позиції пом'якшення приголосних. ТЕМА 2.3. Фонологія. Фонологія. Основні поняття фонології: фонема, алофон, мінімальна пара, диференційні ознаки фонем, фонологічна система. Диференційні та недиференційні ознаки фонем. Основні функції фонем: будівельна, ототожнювальна, розпізнавальна. Звукові вияви фонем. Головний вияв і різновиди алофонів (варіантів) фонем. Слабка і сильна позиції фонем. Позиційні та комбінаторні варіанти фонем. Фонологічна система сучасної української літературної мови. Система голосних фонем і їх звукових виявів. Система приголосних фонем і їх звукових виявів. Фонематична і фонетична транскрипції. Повна і спрощена фонетична транскрипція. Система знаків і фонетичній і фонематичній транскрипціях. ТЕМА 2.4. Звукові і фонемні зміни у потоці мовлення Акомодация і асиміляція голосних звуків. Акомодация голосних і приголосних. Асиміляція приголосних звуків, її артикуляційна природа. Різновиди асиміляції: прогресивна асиміляція і регресивна асиміляція. Типи регресивної асиміляції: за голосом (дзвінкістю / глухістю); за місцем і способом творення; за м'якістю / твердістю. Дисиміляція приголосних звуків, її різновиди. Проблема подовження і подвоєння приголосних звуків у лінгвістичній літературі. Спрощення в групах приголосних. Інші звукові зміни. ТЕМА 2.5. Чергування фонем і їх варіантів Чергування як явище. Редукція. Поняття про позиційні та історичні чергування. Фонетичні та історичні чергування. Найдавніші чергування голосних. Чергування голосних пізнішого періоду: чергування [О], [Е] з [І]: історична довідка про виникнення цього чергування; чергування [О], [Е] з нульовою фонемою; чергування [О] з [Е] після шиплячих та j: історична довідка; чергування [И] з [О] у фонемосполученнях [РИ], [ЛИ], [РО], [ЛО]. Характеристика фонетичних чергувань приголосних: чергування приголосних за дзвінкістю – глухістю; чергування приголосних за місцем і способом творення; чергування приголосних за твердістю – м'якістю; чергування приголосних з фонемним нулем; позиційні чергування голосних [У], [І] з приголосними [В], [Й]. Історичні чергування приголосних. Чергування [Г], [К], [Х] – [Ж], [Ч], [Ш] – [З], [Ц], [С] як наслідок першої, другої та третьої перехідних палаталізацій. Чергування

[Д] – [ДЖ], [Т] – [Ч], [З] – [Ж], [С] – [Ш], [ЗД] – [ЖДЖ] тощо в дієслівних формах. Чергування губних у сполученнях губний + Л та губний + j. Зміна приголосних при творенні слів за допомогою суфіксів -ськ(ий), -ств(о), -ин(а). ТЕМА 2.6. Фонетичне членування мовного потоку. Сегментні і суперсегментні одиниці. Фраза, такт, фонетичне слово, склад, звук як сегменти мовного потоку. Склад з артикуляційного і акустичного погляду. Теорії складу. Основні закономірності українського складоподілу: з одним інтервокальним приголосним, двома інтервокальними приголосними. Складоподіл у словах з подовженим приголосним та сполучень із трьома й чотирма інтервокальними приголосними. Склади відкриті і закриті, прикриті, напівприкриті, неприкриті. Звуки складові і нескладові. Наголос та інтонація як суперсегментні одиниці. Словесний наголос. Основи наукового вивчення наголосу української мови. Процес нормування та особливості наголосу сучасної української літературної мови. Склади наголошені і ненаголошені. Побічний наголос. Енклітики і проклітики. Інтонація. Основні фонетичні компоненти інтонації. Мелодика як компонент інтонації. Комунікативна функція мелодики. Основні типи мелодики: завершеності, незавершеності, питальна мелодика. Пауза як артикуляційна й акустична зупинка в мовленнєвому потоці. Основи милозвучності української мови. Усунення збігів голосних і приголосних звуків. Інші засоби милозвучності.

РОЗДІЛ 3. ОРФОЕПІЯ

ТЕМА 3.1. Орфоепія як розділ мовознавчої науки. Основні норми сучасної української літературної вимови. Правила вимови слів іншомовного походження. Орфоепія як розділ мовознавчої науки. Усталення орфоепічних норм української мови. Суспільне значення орфоепічних норм. Причини відхилень від орфоепічних норм. Порушення правил української літературної вимови. Типи орфоепічних помилок. Фонологічні та фонетичні вимовні помилки. Основні норми сучасної української літературної вимови. Особливості вимови голосних у наголошеній та ненаголошеній позиціях. Вокалізм. Вимова приголосних та сполучень приголосних звуків. Норми вимови дзвінких і глухих, твердих і м'яких приголосних. Основні правила, якими регулюється вимова звукосполучень в українській мові. Правила вимови слів іншомовного походження. Вимова голосних звуків [e], [i] в іншомовних власних назвах. Вимова голосних звуків [i], [e], дифтонгів [iˈa], [iˈy], [iˈo], [iˈe], [oˈi], [eˈi], [uˈi] в іншомовних загальних назвах. Вимова приголосних у словах іншомовного походження. ТЕМА 3.2. Особливості наголошування слів української мови. Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови. Особливості іменникового наголошування. Основні принципи наголошування прикметників. Основні принципи наголошування числівників. Особливості дієслівного наголошування. Подвійне наголошування слів.

РОЗДІЛ 4. ГРАФІКА ТА ОРФОГРАФІЯ

ТЕМА 4.1. Графіка української мови. Історія графіки української мови. Поняття графеми. Особливості української графіки. Український алфавіт, його писана й друкована форми. Небуквені знаки в українському письмі. Співвідношення між буквами українського алфавіту і фонемами української літературної мови. ТЕМА 4.2. Українська орфографія як розділ мовознавства. Принципи українського правопису. Стислі відомості з історії української орфографії. Український правопис: історія та особливості нової редакції (2019 р.). Поняття про орфограму та орфографічне правило. Принципи українського правопису. Фонетичний, морфологічний, традиційний (історичний), смисловий (диференціюючий) принципи правопису. ТЕМА 4.3. Правопис м'якого знака та апострофа в українській мові. Позначення м'якості приголосних на письмі. Правила вживання м'якого знака в українській мові. Основні випадки, коли м'який знак не пишеться в українських словах. Подвоєння приголосних. Правила написання апострофа в українській мові. ТЕМА 4.4. Правопис префіксів і суфіксів. Правопис префіксів. Іменникові суфікси. Правопис прикметникових та дієприкметникових суфіксів. Дієслівні суфікси. ТЕМА 4.5. Правопис слів разом, із дефісом, окремо. Загальні правила правопису складних слів. Сполучні звуки [o], [e] (e). Складні слова без сполучного звука. Складні іменники. Правопис прикладки. Складні числівники та займенники. Складні прикметники. Правопис прислівників разом, окремо і через дефіс. Правила написання складних прийменників, сполучників і часток. ТЕМА 4.6. Правила вживання великої літери. Граматичний, семантичний, словотвірний принципи вживання великої літери.

Велика літера в оформленні тексту. Вживання великої літери для виділення власних назв. ТЕМА 4.7. Основні правила правопису слів іншомовного походження. Приголосні звуки і букви на позначення приголосних у словах іншомовного походження. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних в запозичених одиницях. Голосні звуки і букви на позначення голосних в словах іншомовного походження. Правила передачі дифтонгів та сполучень приголосних в запозичених словах. Вживання апострофа та м'якого знака в іншомовних назвах. ТЕМА 4.8. Правопис прізвищ та географічних назв неукраїнського походження. Основні правила правопису слов'янських прізвищ та імен: передача російського звука [e], польського [ie], болгарського і сербського [e], чеських [e], [ě] після приголосних, на початку слів, у суфіксах; російських літер e, и, ы; суфіксів, префіксів, закінчень. Апостроф та м'який знак у прізвищах слов'янського походження. ТЕМА 4.9. Правила переносу слів з рядка в рядок. Фонетичні та морфологічні основи правил переносу слів з рядка в рядок. Орфографічні та технічні правила переносу слів з рядка в рядок в українській мові.

РОЗДІЛ 5. ЛЕКСИКОЛОГІЯ

ТЕМА 5.1. Предмет і завдання лексикології як розділу мовознавства. Слово як основна одиниця лексичної системи. Основні типи лексичних значень слова. Предмет і завдання лексикології як розділу мовознавства. Лексикосемантична система мови. Типи відношень між лексичними одиницями: парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні. Слово як основна одиниця лексичної системи. Значення слова і поняття. Основні типи лексичних значень слова. Основні типи лексичних значень слова за здатністю його сполучатися з іншими лексичними одиницями: вільні та зв'язані значення. Різновиди зв'язаних значень: фразеологічно зв'язані, синтаксично зумовлені, конструктивно зумовлені. Прямі та переносні, первинні та вторинні значення слів. Типи переносного вживання слова: метафора, метонімія, синекдоха. Однозначні і багатозначні слова. Поняття про лексико-семантичний варіант як сукупність кількох значенневих одиниць багатозначного слова. ТЕМА 5.2. Омоніми. Пароніми. Поняття про омонімію як лексико-семантичне явище. Основні принципи розмежування омонімії та полісемії. Кваліфікація повних та часткових лексичних омонімів. Типи периферійних явищ, суміжних із власне лексичною омонімією: омоформи, омографи, омофони. Поняття про міжмовні омоніми в омонімічній системі української мови. Шляхи виникнення омонімів в українській мові. Стилістичне використання омонімів. Явище паронімії в українській мові. ТЕМА 5.3. Синоніми. Поняття про синоніми. Синонімія як тип лексико-семантичних відношень. Синонімічний ряд як системне утворення. Динамічні процеси в синонімічній групі. Типи синонімів в українській мові. Типи синонімів за повним і частковим збігом лексичних значень: 1) синоніми – слова з тотожним лексичним значенням; 2) квазісиноніми – слова з близьким лексичним значенням. Групи синонімів за характером додаткових значень: семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні. Особливості контекстуальних синонімів. Статус лексичних дублетів у синонімічній системі української мови. Евфемізми та перифрази як різновиди синонімів. Джерела виникнення синонімії. Стилістична роль синонімів. ТЕМА 5.4. Явище антонімії в українській мові. Кваліфікація антонімів як одиниць, що відображають крайні протилежності у межах одних і тих самих понять. Семантичні та структурні показники антонімів. Типи семантичних класифікацій антонімів. Різновиди контрарної і комплементарної протилежності. Кваліфікація антонімівконверсивів за спрямуванням дій і ознак. Групи антонімів із структурного погляду. Енантіосемія як різновид антонімії. Групи антонімів із структурного погляду. Різнокореневі та однокореневі антоніми за структурними показниками. Особливості контекстуальних антонімів. ТЕМА 5.5. Лексика української мови з погляду її походження. Процес формування української лексики. Лексичні запозичення з інших мов. Структурно-семантичні групи старослов'янських слів. Семантичні, фонетичні та словотвірні особливості старослов'янських запозичень. Лексична взаємодія з іншими слов'янськими мовами. Особливості запозичень з неслов'янських мов. Графічне, фонетичне, граматичне та лексичне освоєння запозичених слів. ТЕМА 5.6. Лексика української мови з погляду сфер уживання. Особливості функціонування загальноновживаної лексики. Спеціальна лексика з обмеженим функціонуванням. Територіальні діалектизми в сучасній українській мові: лексичні, етнографічні, семантичні, словотворчі. Лексична диференціація мовлення за соціальними ознаками:

професіоналізми, жаргонізми, арготизми. ТЕМА 5.7. Активна і пасивна лексика сучасної української літературної мови. Активна лексика сучасної української літературної мови. Склад пасивної лексики: а) історизми та архаїзми як невід'ємні елементи сучасної мови; б) склад та причини виникнення нових слів у мові. ТЕМА 5.8. Стилїстична диференціяція лексики. Лексика і стилі. Міжстильова лексика. Стилїстично забарвлена лексика.

РОЗДІЛ 6. ФРАЗЕОЛОГІЯ

ТЕМА 6.1. Предмет і завдання фразеології як лінгвістичної дисциплїни. Поняття фразеологічної одиниці. Предмет і завдання фразеології як лінгвістичної дисциплїни. Поняття фразеологічної одиниці. Основні типологічні ознаки фразеологізмів: відтворюваність, надслївність, біакцентність, постійність у складі, структурі й семантиці, метафоричність, нерозкладність. Спільні й відмінні ознаки стійких виразів із словами, вільними словосполученнями, реченнями. Типи класифікацій фразеологізмів. Різновиди фразеологізмів за семантичною класифікацією В.В. Виноградова: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. Класифікація Б.Ларїна за історичною еволюцією семантики усталених сполук. Морфологічний підхід до класифікації фразеологізмів. Принцип класифікації за граматичною формою і семантичними ознаками. Завдання стилїстичної класифікації усталених виразів. Систематизація фразеологічних сполук у функціональному аспекті. Генетична класифікація стійких виразів. Прислїв'я, приказки, крилаті вислови та складені терміни як об'єкт фразеології. ТЕМА 6.2. Багатозначність, синонімія та антонїмія серед фразеологізмів. Явища синонімії та варіантності у сфері фразеології. Явища синонімії у сфері фразеології. Семантичні, структурно-граматичні, функціонально-мовні відмінності синонімічних фразеологізмів. Поняття про фразеологічні варіанти. Основні типи фразеологічних варіантів: лексичні, граматичні, або формальні, варіанти (фонетичні, акцентологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, еліптичні), комбіновані, або лексико-граматичні, варіанти. Поняття про фразеологічні омонїми. Антонїмічні фразеологічні пари. Джерела української фразеології.

РОЗДІЛ 7. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

ТЕМА 7.1. Лексикографія як науково-прикладний роздїл мовознавства. З історії розвитку української лексикографії. Основні типи словників та принципи їх укладання. Класифікація словників за метою укладання та функцією: дескриптивні та прескриптивні словники. Диференціяція кодифікованих праць за характеристикою слова відповідно до сфер лексикографічного опису мови. Дїахронічні (історичні та етимологічні) словники. Синхронічні словники як система мовних одиниць у їх статичності. Одномовні лексичні, фразеологічні, граматичні, словотвірні, акцентологічні, орфоепічні та орфографічні словники. Головна мета тлумачних словників. Основні завдання укладання тезаурусів. Специфіка вибіркових лексичних словників: діалектних, термінологічних, жаргонів і сленгів, арготизмів, власних назв, іншомовних слів, абрєвіатур, синонімів, антонїмів, омонїмів, паронїмів, неологізмів, стилїстичних словників, інверсійних. Різновиди фразеологічних словників за призначенням: ресстраційні, перекладні, тлумачні; за способом подання фразеологічних одиниць: алфавітні, гніздові, комбіновані. Основні типи граматичних словників: морфологічні, морфемні, синтаксичні. Структура словотвірних словників української мови. Акцентологічні словники як зразки нормативного наголошення слів. Рєсстр орфоепічних та орфографічних словників української мови. Особливості укладання перекладних (двомовних або багатомовних) синхронічних словників.

РОЗДІЛ 8. МОРФЕМОЛОГІЯ

Тема 8.1. Предмет і завдання морфемології як роздїлу мовознавства. Одиниці морфемної підсистеми мови. Поняття про морфему та морф. Основні ознаки морфа як мінімального сегмента словоформи. Квалїфікація морфеми як узагальнюючої нелїнійної значеннєвої одиниці, що реалїзується в морфах. Аломорфи як ряд морфів певної морфеми, що зумовлені морфонологічними та лексико-граматичними особливостями попередніх до неї або наступних морфем. Диференційні ознаки варіантів морфем. Тема 8.2. Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові за роллю у складі слова, за семантичною функцією, за наявністю або відсутністю звукового показника, за неоднорідністю звукового складу, місцем у слові, за кількісним складом, за ступенем здатності сполучатися з іншими морфемами, за ступенем

поширеності, за походженням, за особливостями вияву в споріднених словах. Коренева морфема та афіксальні. Особливості аloseмічних та монoseмічних афіксів. Складні та прості афікси. Префікси та система постфіксальних афіксів. Флексія як поліфункціональне явище. Основні функції флексії. Поняття про конфікс як афікс із перерваною структурою. Структурна функція інтерфіксів як сполучних морфем складних слів. Основа слова. Будова лексичної основи. Проблема похідності / непохідності основ. Особливості слів із зв'язаними основами. Історичні зміни в морфемній будові слова.

РОЗДІЛ 9. СЛОВОТВІР

Тема 9.1. Поняття про словотвір та словотвірну систему української мови. Словотворення як джерело збагачення лексики. Структура системи синхронного словотворення. Словотвірна структура слова. Поняття твірної бази, твірної основи та форманта. Словотвірний тип та словотвірна модель. Словотвірне значення та його місце в системі смислової структури слова. Тема 9.2. Способи словотворення сучасної української літературної мови: а) морфологічний спосіб та його різновиди; б) морфологічно-синтаксичний; в) лексико-семантичний. Тема 9.3. Особливості творення різних частин мови в українській мові. Особливості творення іменників в українській мові. Способи творення прикметників. Особливості творення дієслів. Словотвір прислівників та службових частин мови. Принципи словотвірного аналізу слів.

РОЗДІЛ 10. ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ

Тема 10.1. Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову. Основні граматичні поняття. Граматичне значення та способи його вираження в українській мові. Граматична форма як окремий елемент парадигми. Основні типи граматичних форм. Граматична категорія як узагальнене абстрактне поняття. Тема 10.2. Морфологія як розділ мовознавства. Предмет вивчення морфології. Поняття про словоформу. Взаємозв'язок між словом і словоформою. Частини мови та принципи їх виділення в українській мові. Проблема поділу слів на лексико-граматичні класи в україністиці. Поняття про слова категорії стану та модальні слова як окремі лексикограматичні розряди слів. Тема 10.3. Іменник як частина мови. Загальна характеристика іменника як частини мови. Семантикограматичні ознаки його виділення. Лексико-граматичні категорії іменника. Категорія конкретності та абстрактності. Категорія власних і загальних назв. Категорія істот та неістот. Категорія збірності та одиничності. Категорія речовинності. Граматичні категорії іменників. Категорія роду, її значення, морфологічне, синтаксичне та лексичне вираження. Значення категорії числа та граматичні засоби вираження. Відмінкова система сучасної української літературної мови. Категорія відмінка. Значення відмінків. Іменникові парадигми. Поділ іменників на відміни. Диференціація у межах відмін. Варіантні парадигми. Система закінчень іменників I відміни. Система закінчень іменників II відміни. Парадигма іменників III та IV відмін. Особливості відмінювання іменників множинної парадигми. Відмінювання іменників прикметникового типу, іншомовного походження та аббревіатур. Тема 10.4. Прикметник як частина мови. Загальна характеристика прикметника як частини мови. Семантичні, морфологічні і синтаксичні особливості прикметника. Семантико-граматичні групи прикметників. Якісні прикметники та їх семантико-граматичні категорії: категорія співвідносної міри якості, категорія безвідносної міри якості, категорія суб'єктивної оцінки якості. Відносні та присвійні прикметники. Семантико-граматичний розряд відносних прикметників. Тематичні групи відносних прикметників. Лексико-граматичні категорії відносних прикметників: темпоральності, локатива, речовинності, ознаки предмета за дією. Категорія посесивності присвійних прикметників. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу. Поняття про відносно-якісні та присвійно-відносні групи прикметників. Особливості відмінювання прикметників. Повні та короткі прикметники. Стягнені і нестягнені форми повних прикметників. Словотвір прикметників. Морфологічні способи творення прикметників. Перехід інших частин мови в прикметники. Явище субстантивації прикметників. Тема 10.5. Числівник як частина мови. Проблема частиномовної природи числівника. Числівник як частиномовна морфологічна периферія. Морфологічні категорії числівників. Нівеляція категорії роду як характерна риса числівників. Особливості категорії числа у числівників. Структурно-морфологічні групи числівників. Семантичні розряди числівників: означено-кількісні та неозначено-кількісні.

Власне кількісні, збірні та дробові числівники в системі означено-кількісних. Закономірності поєднання збірних числівників з іменниками чоловічого, жіночого та середнього роду на позначення істот та неістот. Дробові числівники як гібридні аналітичні структури. Неозначено-кількісні числівники як одиниці, що не відображають ряду чисел і не створюють цілісної системи кількісних понять. Специфіка сполучення неозначенокількісних числівників з конкретними іменниками та абстрактними найменуваннями. Питання кваліфікації так званих порядкових числівників в українському мовознавстві: традиційний та нетрадиційний підходи. Особливості відмінювання числівників. Розгалужена система відмінювання числівників як результат специфіки формування їх як окремої лексико-граматичної категорії із складною структурною організацією. Характер сполучуваності числівників з іменниками. Кількісно-іменні сполучення з числівниками у називному відмінку. Кількісно-іменні словосполучення з числівниками в непрямих відмінках. Наголошування числівників при словозміні. Синтаксичні функції числівників. Тема 10.6. Загальна характеристика займенника як частини мови. Історія формування займенників. Основні підходи в україністиці до кваліфікації займенника в системі частин мови. Класифікація займенників за функціональним навантаженням. Морфологічні категорії займенника. Особливості вияву категорій роду та числа в займенниках окремих розрядів. Специфіка семантики займенників. Групи займенників за значенням та їх семантико-граматичні особливості. Особливості відмінювання займенників. Відмінкові форми займенників. Перехід займенників в інші частини мови. Роль окремих груп займенників у процесах адвербіалізації, кон'юнкціоналізації, партикуляції та інтер'ективації. Поняття про явище прономіналізації. Транспозиційний потенціал іменників, числівників та прикметників в процесі конверсії. Синтаксичні функції займенників та їх стилістичні особливості. Тема 10.7. Дієслово як частина мови Поняття про дієслово як центральну частину мови: лексичне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Первинні і вторинні дієслова. Інфінітив, або неозначена форма дієслова, що позначає абстрактну, неактуалізовану певним чином дію поза морфологічними категоріями часу, способу, особи, числа. Система дієслівних форм: дієвідмінювані (предикативні) та недієвідмінювані (непредикативні). Типи дієслівних основ. Структурні класи дієслів. Типи дієслівних основ: основа інфінітива і основа теперішнього часу. Дієслівні форми, що утворюються від основи інфінітива та основи теперішнього часу. Структурні класи дієслів. Тип співвідношення між основою інфінітива і основою теперішнього часу становить зміст поняття «клас дієслова» Продуктивність та непродуктивність дієслівних класів. Поділ дієслів на дієвідміни в українській мові за характером тематичного голосного в особовому закінченні. Основні правила класифікації дієслів на дієвідміни за основою інфінітива. Граматичні категорії дієслова. Специфіка вияву граматичних категорій дієслова. Власне-дієслівні і невласне-дієслівні граматичні категорії. Категорія виду як центрально-периферійна дієслівна категорія мішаного типу. Групи дієслів за ознакою реалізації виду: 1) парновидові, 2) непарновидові; 3) двовидові. Особливості формування видових кореляцій дієсловами доконаного і недоконаного виду. Поняття про процеси перфективації та імперфективації. Основні засоби вираження видового значення. Одновидові (непарновидові) дієслова як вияви, що не протиставляються за видовою ознакою в межах видової пари. Двовидові дієслова з відсутніми морфологічно вираженими ознаками виду. Дієслівні роди як морфолого-словотвірні категорії. Різновиди дієслівних родів за типом словотворчого афікса: префіксальні, суфіксальні, префіксальносуфіксальні, префіксально-постфіксальні, постфіксальні. Групи дієслівних родів за значенням: 1) фазові; 2) кількісні; 3) результативні. Категорії особи і числа. Семантичний зміст категорії особи. Дієслова неповної особової парадигми: 1) дієслова, що вживаються тільки в III особі однини і множини; 2) дієслова, що виступають лише в особових формах множини; 3) дієслова, що мають тільки III особу однини; 4) дієслова, що виражають лише значення III особи множини. Семантична мотивація одноособових (моноособових) дієслів. Словозміна дієслів (дієвідмінювання). Основні типи парадигм дієвідмінювання: 1) перша особова парадигма теперішнього-майбутнього часу (доконаного виду); 2) парадигма майбутнього часу недоконаного виду; 3) парадигма минулого часу; 4) парадигма наказового способу; 5) парадигма умовного способу; 6) парадигма форм атематичних дієслів. Особливості дієслівних основ і флексій. Словозмінна категорія часу дієслів. Транспозиційний потенціал грамем часу. Системні

зв'язки категорій часу і виду. Категорія способу. Дійсний, умовний, наказовий, спонукальний, бажальний способи. Транспозиційні особливості форм дієслівного способу. Статус категорії перехідності / неперехідності в граматичних студіях української мови. Основні підстави для кваліфікації категорії перехідності / неперехідності як морфолого-словотвірної-синтаксичної. Семантична ознака перехідності / неперехідності. Лексико-семантичні групи перехідних та неперехідних дієслів. Принцип урахування при визначенні категорії перехідності / неперехідності форми іменника, що називає предмет або істоту в об'єктній позиції. Категорія стану як морфолого-словотвірної-синтаксичної категорія міжрівневого типу. Традиційна концепція категорії стану в українському мовознавстві. Сучасна теорія категорії стану як відношення дії до суб'єкта, який може бути діючим (активним) або недіючим (пасивним). Перехід інших частин мови в дієслово (вербалізація). Поняття про вербалізацію. Ступені і різновиди вербалізації. Тема 10.8. Дієприкметник. Предикативні форми на -но, -то Дієприкметник як особлива форма дієслова: лексичне та граматичне значення, синтаксична функція. Основні нетрадиційні підходи до кваліфікації дієприкметника в системі частин мови. Спростування традиційного твердження про кваліфікацію категорії часу в дієприкметника. Якісна відмінність часового значення дієприкметника від дієслівного. Дієприкметникові форми активного та пасивного стану. Явища конверсії. Предикативні форми на -но, -то. Дієприкметникові форми активного та пасивного стану. Особливості творення активних і пасивних дієприкметників Явища конверсії (ад'єктивація, субстантивація) в системі дієприкметників. Критерії розмежування дієприкметників та прикметників. Предикативні форми на -но, -то. Генетичний зв'язок предикативних форм з дієприкметниками. Тема 10.9. Дієприслівник як незмінна дієслівна форма. Критерії виділення в сучасному мовознавстві дієприслівника як дієслівноприслівникового утворення. Підстави для кваліфікації дієприслівника як віддієслівного прислівника та як самостійної частини мови. Перегляд питання про вихідну форму дієприслівників. Здатність дієприслівників набувати відносного часу: попередності, одночасності, наступності як обставинних значень. Дієприслівники доконаного та недоконаного виду. Особливості творення дієприслівників доконаного та недоконаного виду. Ступені адвербіалізації дієприслівника. Тема 10.10. Поняття про прислівник як частину мови. Лексичне значення, морфологічні особливості, синтаксична роль прислівника як частини мови. Морфологічна безкатегорійність та одноформність прислівника. Семантико-синтаксичні розряди прислівників: 1) означальні; 2) обставинні. Семантика та функціональне навантаження обставинних прислівників. Часткові підрозряди обставинних прислівників. Означальні прислівники. Основні групи означальних прислівників: 1) якісноозначальні; 2) способу дії; 3) порівняльно-уподібнювальні; 4) міри вияву ознаки. Категорія співвідносної міри якості (ступені порівняння), безвідносної міри якості та суб'єктивної оцінки якісно-означальних прислівників. Перехід інших частин мови в прислівник. Ступені адвербіалізації різних частин мови: синтаксичний, морфологічний, семантичний. Види адвербіалізації за частиномовною співвіднесеністю: відіменникова, відприкметникова, відчислівникова, відзайменникова, віддієслівна. Перехід прислівників у інші частини мови. Тема 10.11. Загальні відомості про прийменник як частину мови. Історія формування прийменника в українській мові. Основні підходи в сучасному мовознавстві до визначення статусу прийменника. Сутність морфемної концепції службових слів. Принципи класифікації прийменників. Первинні і вторинні прийменники за походженням. Класифікація прийменників за семантичними протиставленнями: 1) динамічність - статичність; 2) контактність - дистантність. Основні семантичні типи прийменників: просторові, темпоральні, логічні. Явище синонімії прийменникових конструкцій. Основні причини переходу інших частин мови Тема 10.12. Загальне поняття про сполучник як службову частину мови. Класифікація сполучників у сучасному мовознавстві як окремого типу аналітичних синтаксичних слів-морфем. Первинні і вторинні сполучники. Поділ сполучників за структурою (прості і складені) та способом уживання (одиначні, повторювані, парні). Синтаксичні функції сполучників. Класифікація сполучників за семантичними ознаками на сурядні та підрядні. Сурядні (паратактичні) сполучники та їх різновиди (єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні, пояснювальні, або уточнюючі). Основні функції сполучників підрядності (гіпотактичних). Функціональні різновиди

підрядних сполучників (з'ясувально-об'єктні, означальні, часові, місця, причинові, умовні, мети, допустові, порівняльні). Сутність явища кон'юнкціоналізації в системі сполучників. Тема 10.13. Поняття про частку як частину мови. Проблема лінгвістичного статусу часток. Склад часток за походженням та будовою. Класифікація часток за функціонально-семантичними ознаками. Розряди часток за структурними особливостями (за місцем і роллю в мовних одиницях): фразові частки, формотворчі. Співвідносність часток з іншими частинами мови. Транспозиція інших частин мови у частки (партикуляція). Тема 10.14. Загальна характеристика вигуків як частини мови. Проблема статусу вигуків у сучасному мовознавстві. Звукова і морфемна структура інтер'єктивів (первинні і вторинні). Основні розряди вигуків: 1) власне вигуки; 2) звуконаслідування. Часткові підрозряди інтер'єктивів (емоційні, імперативні, етикетні, вокативні). Явище переходу інших частин мови у вигуки (інтер'єктивація).

Розділ 11. Синтаксис

Тема 1. Загальні питання синтаксису. Предмет синтаксису. Синтаксис як розділ граматики. Синтаксис мови і синтаксис мовлення. Зв'язок синтаксису з іншими науками. Самобутність українського синтаксису. З історії становлення українського синтаксису. Основні поняття синтаксису. Система і типи синтаксичних одиниць у словосполученні і реченні. Синтаксичні відношення і зв'язки. Засоби вираження синтаксичних зв'язків.

Тема 2. Словосполучення в системі синтаксичних одиниць. Словосполучення як непередикативна синтаксична одиниця. З історії вчення про словосполучення. Різні погляди вчених на природу словосполучення. Словосполучення серед інших мовних одиниць: словосполучення і слово; словосполучення і речення. Принципи класифікації словосполучень: синтаксичний зв'язок у словосполученнях (сурядні і підрядні); структура словосполучень (прості і складні); ступінь семантичного злиття компонентів словосполучення (вільні і синтаксично неподільні); морфологічна природа стрижневого слова (іменні, дієслівні, прислівникові); семантико-синтаксичні відношення в словосполученні (атрибутивні, об'єктні, адвербіальні); форми підрядного зв'язку у словосполученні (узгодження, кореляція, керування, прилягання).

Тема 3. Речення як основна одиниця синтаксису. Типологія речень у сучасній українській мові. Поняття про речення. Проблема тлумачення поняття "речення" в мовознавстві. Сучасне розуміння речення: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти. Головні ознаки речення. Порядок слів у простому реченні. Актуальне членування речення. Речення і судження. Комунікативні типи речення: класифікація речень за модальністю (розповідні, питальні, спонукальні, бажальні, переповідні, гіпотетичні) та емоційністю (окличні і неокличні); поділ речень за характером співвідношення змісту речення з дійсністю (стверджувальні і заперечні). Формально синтаксична типологія речень (прості і складні, поширені і непоширені, ускладнені і неускладнені, повні і неповні, членовані і нечленовані). Статус і граматична природа неповних речень у сучасному мовознавстві. Критерії визначення неповноти речення та розмежування неповних і односкладних речень. Типи неповних речень: еліптичні, контекстуальні, ситуативні, видільні, обірвані. Еквіваленти речення (слова-речення, незакінчені речення, звертання-речення). Парадигматика в системі речень. Речення і синтагма.

Тема 4. Просте двоскладне речення. Головні члени речення. Загальна характеристика підмета і присудка як предикативного центру простого двоскладного речення.

Підмет. Структурно-семантична та граматична характеристика підмета. Диференційні ознаки підмета. Різновиди підметів: прості (іменник у називному відмінку, прикметник у називному відмінку; субстантивованій прикметник дієприкметник, займенник, числівник, прислівник; субстантивована службова частина мови; вигук; прийменниково-іменникове або іменниково-іменникове сполучення темпорального значення; фразеологізм; лексикалізоване словосполучення; займенникова сполука; інфінітив) і складені (кількісний; соціативний; сполучення займенника або числівника та родового відмінка займенника, іменника з прийменником; сполучення неозначеного займенника з прикметником; сполучення іменника зі значенням сукупності з іменником у родовому відмінку; інфінітивний; речення).

Присудок. Морфологічні і семантичні вияви присудка. Диференційні ознаки присудка. Різновиди присудків: простий дієслівний присудок (дієслово дійсного, умовного або наказового

способу; фразеологізм дієслівного типу; інфінітив; вигуково-дієслівна форма); складений присудок: складений дієслівний (інфінітив + фазове чи модальне допоміжне дієслово, фразеологізм, предикативний прикметник чи прислівник); ускладнена форма складеного дієслівного присудка (кілька допоміжних дієслів + інфінітив); складений іменний (дієслово-зв'язка + іменна частина мови: іменник, прикметник, займенник, числівник, дієприкметник, прислівник, фразеологізм); складений змішаний (поєднання складеного дієслівного та складеного іменного присудків); подвійний (особова форма повнозначного дієслова на позначення руху, стану чи діяльності + прикметник чи дієприкметник).

Координація форм підмета і присудка. Активний і пасивний звороти двоскладного речення.

Тема 5. Односкладні речення. Поняття про односкладні речення в сучасному мовознавстві. З історії вчення про односкладні речення. Типи односкладних речень за формою і граматичним значенням: дієслівні (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні); іменні (номінативні, вокативні, генітивні). Різні погляди науковців на типологію односкладних речень.

Морфологічне вираження головного члена означено-особового речення (дієслова): перша особа однини / множини теперішнього / майбутнього часу; друга особа однини / множини теперішнього / майбутнього часу; перша особа множини наказового способу; друга особа однини/множини наказового способу.

Морфологічне вираження головного члена неозначено-особового речення (дієслова): третя особа множини теперішнього / майбутнього часу; минулий час дійсного способу у множині; умовний спосіб у множині.

Морфологічне вираження головного члена узагальнено-особового речення (дієслова): друга особа однини теперішнього / майбутнього часу дійсного способу; друга особа однини/множини наказового способу; третя особа однини/множини теперішнього часу дійсного способу; минулий час.

Морфологічне вираження головного члена безособового речення: безособове дієслово; особове дієслово, вжите в значенні безособового; безособове дієслово із залежним інфінітивом; предикативний прислівник чи слово категорії стану; слово категорії стану із залежним інфінітивом; безособова форма на *-но*, *-то*; заперечна предикативна форма.

Типи інфінітивних речень: спонукальне; питальне; бажальне; виражає побажання, пораду; виражає об'єктивно-суб'єктивну зумовленість дії (неминучість, можливість / неможливість тощо).

Семантико-структурні типи номінативних речень: буттєве; вказівне; оцінне (окличне); називне.

Тема 6. Другорядні члени речення. Загальна характеристика другорядних членів речення. Різні погляди на другорядні члени та їх класифікацію в синтаксичній науці. Традиційна класифікація другорядних членів речення.

Означення як синтаксичне вираження атрибута, його особливості: тип залежно від синтаксичного зв'язку (узгоджене, неузгоджене); поширене / непоширене; препозитивне/постпозитивне; спосіб морфологічного вираження *узгоджених* (прикметник, дієприкметник, займенник, числівник, прикметниковий чи дієприкметниковий зворот); *неузгоджених* (іменник у непрямому відмінку, прийменниково-іменникова форма, інфінітив, прислівник, дієприслівник, займенник, синтаксично неподільне словосполучення, фразеологізм, невідмінюване слово, графічне скорочення тощо) означень. Розмежування неузгоджених означень і додатків.

Прикладка як різновид означення. Особливості прикладки: поширена / непоширена; препозитивна / постпозитивна; відокремлена / невідокремлена; власна / загальна назва; видова / родова назва означає: 1) характеристика особи за професією, родом занять, національністю, соціальним станом, місцем проживання, родинними стосунками, віком, статтю тощо; 2) образно-метафорична характеристика особи чи предмета. Розмежування прикладки і складного слова.

Додаток як синтаксичне вираження об'єкта. Типи (прямий / непрямий) та спосіб морфологічного вираження *прямих* (знахідний відмінок іменника, займенника тощо без

прийменника; родовий відмінок іменника при заперечному дієслові; родовий партитивний, родовий відмінок у сполученні зі словами *жаль*, *школа*) і *непрямих* (непрямі відмінки іменника, займенника, іменникового словосполучення тощо з прийменниками й без прийменників, крім тих, якими виражається прямий додаток; інфінітив) додатків.

Обставина як синтаксичне вираження різних ознак і відношень дії або стану. Семантичні типи обставин (способу дії, міри і ступеня, місця, часу, причини, мети, умови, допустовості, наслідку) та способи морфологічного вираження (прислівник; дієприслівник; дієприслівниковий зворот; іменник; прийменниково-іменникова форма; інфінітив; фразеологізм; синтаксично неподільне словосполучення).

Синкретичні члени речення. Нове вчення про другорядні члени речення: обов'язкові й необов'язкові члени речення, валентно зумовлені члени речення. Детермінанти та їх різновиди. Дуплексиви.

Тема 7. Поняття про синтаксичне ускладнення в структурі простого речення. Семантична складність речення й формальне ускладнення простого речення. Основні типи ускладнень: однорідні члени, відокремлені члени, вставні слова і словосполучення, вставлені компоненти речення, звертання.

Тема 8. Однорідні члени речення. Поняття про однорідні члени речення. Тип відношень між однорідними членами речення (єднальні, зіставно-протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні) та відкритість / закритість однорідного ряду. Засоби вираження однорідності (сурядні сполучники, інтонація).

Проблема диференціації однорідних членів речення та подібних до них лексико-граматичних утворень (поєднання дієслів, що становлять предикативне ціле; фразеологізм; лексичний повтор; уточнювальні члени речення; різні граматичні вияви одного члена речення).

Однорідні і неоднорідні означення. Лексико-граматичні показники, що зумовлюють однорідність означень: перелічувальна характеристика предметів за однією ознакою; перше означення підсилюється / уточнюється другим і наступними; постпозиція означень стосовно означуваного слова; означення виражені одним лексико-граматичним розрядом прикметника; тісний граматичний зв'язок кожного означення з означуваним словом; поєднання сурядним сполучником; означення-епітети / синоніми / антоніми; прикметник і дієприкметниковий зворот після нього. Причини неоднорідності: відсутність супідрядного зв'язку з означуваним словом; характеризують предмет з різних боків; виражені прикметниками різних лексико-граматичних розрядів; виражені займенником і прикметником; виражені числівником і прикметником; виражені дієприкметником / дієприкметниковим зворотом і прикметником після нього.

Однорідність підметів, присудків, додатків, обставин.

Узагальнювальні слова при однорідних членах речення. Семантичні особливості (родова назва; якісна оцінка; власне / кількісне узагальнення тощо) та спосіб морфологічного вираження узагальнювальних слів (іменник; прикметник; числівник; займенник; дієслово; прислівник; фразеологізм; словосполучення).

Тема 9. Речення з відокремленими другорядними членами. Поняття про відокремлення. Основні умови відокремлення другорядних членів. Напівпредикативні відношення при відокремленні другорядних членів речення.

Відокремлення означень. Спосіб морфологічного вираження відокремлених означень: прикметниковий зворот; дієприкметниковий зворот; інфінітив; одиничні іменники / прикметники / дієприкметники; субстантивний зворот. Умови відокремлення означень, виражених дієприкметниковими зворотами: постпозиція щодо означуваного слова; додатковий обставинний відтінок значення (часовий, причинний, умовний, допустовий); послаблений синтаксичний зв'язок з означуваним словом (віддаленість від означуваного слова); означуване слово виражене особовим займенником. Умови відокремлення прикладок: постпозиція щодо означуваного слова; означуване слово виражене власною назвою; означуване слово виражене особовим займенником; прикладка поширена; має обставинний відтінок значення; є постпозитивною власною назвою; залежить від відсутнього в реченні слова; приєднується до означуваного слова за допомогою слів «на ім'я», «на прізвище», «родом», «за освітою», «так званий»; віддалена від означуваного слова

іншими членами речення тощо. Умови відокремлення неузгоджених означень: віддаленість означення від означуваного слова; означуване слово виражене займенником; означуване слово виражене власною назвою; постпозиція щодо означуваного слова; включення субстантивної форми в ряд однорідних членів речення разом з відокремленими узгодженими означеннями; означення виражене інфінітивом.

Відокремлення обставин. Спосіб морфологічного вираження відокремлених обставин: дієприслівниковий зворот; одиничний дієприслівник; прийменниково-іменникова форма; субстантивний зворот; прислівник / прислівниковий зворот; інфінітив / інфінітивна конструкція. Причини невідокремлення дієприслівникових зворотів і одиничних дієприслівників: одиничний дієприслівник стоїть у реченні безпосередньо після присудка й означає спосіб дії; дієприслівниковий зворот фразеологічного типу; дієприслівниковий зворот починається часткою *і* (*й*); дієприслівниковий зворот – логічний центр речення; дієприслівниковий зворот поєднаний з іншою обставиною єднальним сполучником.

Відокремлення додатків, що починаються словами *крім, окрім, oprіч, за винятком, особливо, зокрема, наприклад, замість, навіть, включаючи, на відміну від, поряд із, щодо, наперекір* тощо. Значення відокремлених додатків додатків (включення, виключення, заміщення, доповнення).

Відокремлені уточнювальні члени речення. Типи уточнювальних членів речення: означення, що уточнюють попередні означення; обставини, що уточнюють попередні обставини; уточнювальні прикладки, що починаються словами *або, чи, тобто, себто, як, як-от, а саме, особливо, навіть, переважно, родом, на ім'я* тощо; уточнювальні додатки, що починаються словами *точніше, передусім, у тому числі, наприклад, зокрема* тощо; уточнювальні присудки; уточнювальні підмети.

Тема 10. Звертання. Різні погляди щодо граматичного погляду на звертання. Спосіб морфологічного вираження звертання: іменник у кличному відмінку; іменник у називному відмінку; субстантивований прикметник / числівник / дієприкметник / прислівник; 3) особовий займенник; підрядне займенниково-співвідносне речення узагальненого характеру. Стилiстична функція звертання (апелятивна, експресивна). Диференціація звертання, вокативного речення-звертання, відокремленої прикладки і називного уявлення.

Тема 11. Вставні компоненти. Різновиди вставних компонентів. Семантичні розряди (упевненість / непевненість, можливість / неможливість; радість, співчуття, здивування; джерело повідомлення; активізація уваги; послідовність викладу, зв'язок висловленої думки з попередньою; висновок; оцінка міри того, про що йдеться; експресивність, емоційність вислову тощо) та структурний тип (слово, словосполучення, речення) вставних конструкцій.

Вставлені конструкції. Різновиди вставлених конструкцій. Сміслові зв'язки між реченням і вставленою конструкцією (пояснення, доповнення, уточнення) та синтаксична структура вставленої конструкції (слово, словосполучення, просте неускладнене / просте ускладнене речення; складне речення, кілька речень).

Тема 12. Порівняння в простому реченні. Поняття про порівняльний зворот. Умови відокремлення порівняльних зворотів. Порівняльні зврати в структурі сталих висловів іменних частин складених присудків. Відокремлення порівняльних зворотів.

Тема 13. Загальна характеристика складного речення.

Проблеми дослідження складного речення. Розвиток учення про складне речення в українському і зарубіжному мовознавстві. Поняття про складне речення як семантико-синтаксичну та інтонаційну єдність. Диференційні ознаки складного речення. Комунікативна організація складного речення. Співвідношення комунікативної організації складного речення з формально-синтаксичною й семантико-синтаксичною. Складне речення і об'єднання речень. Типологія складного речення. Принципи класифікації складних речень. Перехідні випадки між сурядністю і підрядністю. Семантико-синтаксичні відношення між компонентами складного речення. Засоби вираження відношень між частинами складного речення (сполучники, сполучні слова, інтонація, порядок розташування предикативних частин, лексичні засоби, ви́до-часові й способові форми дієслів-присудків тощо).

Тема 14. Складносурядне речення

Загальна характеристика і структура складносурядних речень. Розвиток учення про складносурядне речення в українському і зарубіжному мовознавстві. Ізоморфізм складносурядних речень і простих речень, ускладнених однорідними членами. Складносурядні речення з відкритою (незамкненою) і закритою (замкненою) будовою. Типологія складносурядних речень за семантико-синтаксичними відношеннями та особливостями засобів зв'язку. Синтаксичні відношення між компонентами складносурядних речень: єднальні (власне єднальні й невластне єднальні), зіставні (розподільно-зіставні, зіставно-наслідкові), протиставні (власне протиставні, протиставно-обмежувальні, протиставно-допустові, протиставно-компенсувальні), розділові (виключення, чергування), приєднувальні, градаційні, пояснювальні. Проблема розмежування протиставлення і зіставлення. Семантичні й асемантичні сполучники в складносурядному реченні.

Тема 15. Загальна характеристика складнопідрядного речення. Загальна характеристика складнопідрядного речення. Розвиток учення про складнопідрядне речення в українському і зарубіжному мовознавстві. Структурні особливості складнопідрядного речення. Головний і підрядний компоненти складнопідрядного речення. Принципи класифікації складнопідрядних речень (логіко-граматичний, формально-граматичний, структурно-семантичний). Структурно-семантичні типи складнопідрядних речень (розчленованої і нерозчленованої структури).

Складнопідрядні речення нерозчленованої структури: складнопідрядні означальні (власне означальні; означально-поширювальні; займенниково-співвідносні) і складнопідрядні з'ясувальні речення; їх семантичні групи.

Складнопідрядні речення розчленованої структури. Типи складнопідрядних речень розчленованої структури.

Тема 16. Безсполучникове складне речення. Поняття про безсполучникове складне речення. Розвиток учення про безсполучникове складне речення в українському і зарубіжному мовознавстві. Диференційні ознаки безсполучникових складних речень. Різні підходи вчених до класифікації безсполучникових складних речень. Засоби зв'язку в безсполучниковому складному реченні. Структурно-семантичні різновиди безсполучникових складних речень за характером відношень між предикативними частинами. Безсполучникові речення з однотипними частинами (зі значенням перелічування, зіставлення і протиставлення). Безсполучникові речення з різнотипними частинами (з'ясувальні, часові, причинові, умовні, наслідкові, допустові, цільові, пояснювальні відношення, зі значенням міри, ступеня та обґрунтування). Тема 17. Багатокомпонентні складні речення. Поняття про багатокомпонентне складне речення. Дискусійні підходи вчених до розрізнення багатокомпонентного складного речення й складної синтаксичної конструкції. Безсполучникові багатокомпонентні речення з однотипними та різнотипними частинами. Складносурядні багатокомпонентні речення з однотипними та різнотипними частинами. Складнопідрядні багатокомпонентні речення: а) з однорідною супідрядністю; б) з неоднорідною супідрядністю; в) з послідовною супідрядністю; г) змішаного типу: поєднання однорідної та неоднорідної супідрядності; поєднання послідовної підрядності та супідрядності.

Тема 18. Складні синтаксичні конструкції. Поняття про складні синтаксичні конструкції (багатокомпонентні складні речення з різними типами зв'язку). Історія виникнення та розвитку учення про складні синтаксичні конструкції. Диференційні ознаки складних синтаксичних конструкцій. Складні синтаксичні конструкції з сурядним зв'язком між компонентами і підрядним усередині компонентів. Складні синтаксичні конструкції з безсполучниковим зв'язком між компонентами і підрядним усередині компонентів. Складні синтаксичні конструкції з безсполучниковим і сурядним зв'язком між компонентами і підрядним між предикативними одиницями в середині компонентів. Складні синтаксичні конструкції з безсполучниковим зв'язком між компонентами і сурядним усередині компонентів (або навпаки). Складні синтаксичні конструкції з безсполучниковим зв'язком між компонентами і змішаним між предикативними одиницями.

Тема 19. Складне синтаксичне ціле. Період. Складні форми організації мовлення. Поняття про складне синтаксичне ціле (надфразну єдність). Засоби зв'язку між компонентами складного

синтаксичного цілого. Композиційно-тематичне членування складного синтаксичного цілого. Структурні типи складного синтаксичного цілого: складне синтаксичне ціле з ланцюговим зв'язком компонентів; складне синтаксичне ціле з паралельним зв'язком компонентів та ін. Поняття про період як складну синтаксичну конструкцію. Основні ознаки, особливості змісту та будови періоду. Засоби граматичного зв'язку в періоді. Різновиди періодів: незамкнений (обернений) період; обірваний період; обрамлений період.

Інформаційний ресурс

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. – Харків: Вища школа, 1983.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. – Харків: Вища школа, 1987.
3. Бевзенко С.П. Структура складного речення в українській мові. – К.: Наук. думка, 1987.
4. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980.
5. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987.
6. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993.
7. Блик О.П. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Рад. школа, 1988.
8. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993.
9. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Либідь, 1992.
10. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980.
11. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988.
12. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика української мови / За ред. І.Р.Вихованця. – К.: Пульсари, 2004.
13. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К.: Рад. школа, 1982.
14. Горбачук В.Т. Основні поняття і терміни морфеміки. – К.: Наук. думка, 1982.
15. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір. – К.: Рад. школа, 1977.
16. Горпинич В.О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004.
17. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. – К.: Вища школа, 1999.
18. Горпинич В.О. Українська морфологія. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000.
19. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. – К.: Наук. думка, 1978.
20. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: Просте речення, еквіваленти речення. – К.: Наук. думка, 1973.
21. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. – К.: Рад. школа, 1966.
22. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. – К.: Наук. думка, 1984.
23. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Вища школа, 1972.
24. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Морфологія. – Донецьк: ДонНУ, 1996.
25. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001.
26. Історія української мови: Морфологія. – К.: Наук. думка, 1978.
27. Історія української мови: Синтаксис. – К.: Наук. думка, 1983.
28. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К., 1986.
29. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови. – Одеса: Чорномор'я, 1996.
30. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навч. посібник. – К.: НМК ВО, 1992.
31. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови: Навч. посібник. – К.: ІЗИН, 1998.
32. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К., 1998.
33. Ковалик І.І., Самійленко С.П. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичної думки. – К., 1985.
34. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 1999.
35. Курс сучасної української літературної мови: В 2-х т. / За ред. Л.А.Булаховського. – К.: Рад. школа, 1951. – Т. I-II.
36. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – К.: Вища школа, 1983.

37. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. – Харків, 1977.
38. Передрій Г.Р., Смолянiнова Г.М. Лексика i фразеологія української мови. – К.: Рад. школа, 1983.
39. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К., 1996.
40. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К.: Наук. думка, 1973.
41. Слинько І.І. та iн. Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994.
42. Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук.: думка, 1979.
43. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / За заг. ред. І.К.Білодiда. – К.: Наук. думка, 1969.
44. Сучасна українська літературна мова. Лексика i фразеологія / За заг. ред. І.К.Білодiда. – К.: Наук. думка, 1973.
45. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І.К.Білодiда. – К.: Наук. думка, 1969.
46. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І.К.Білодiда. – К.: Наук. думка, 1972.
47. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. І.К.Білодiда. – К.: Наук. думка, 1973.
48. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К.: Вища школа, 1997.
49. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я.Плющ. – К.: Вища школа, 2000.
50. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К., 1981.
51. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000.
52. Український правопис. –К.: Наук. думка, 1996.
53. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Академія, 2004.

3. Методика навчання української літератури

Методика навчання української літератури як наука

Мета і завдання шкільного курсу української літератури. Особливості вивчення літератури в школі у зв'язку із взаємодією в ній мистецтва і науки. Проблеми вивчення літератури в сучасній школі. Українська література в умовах Нової української школи. Нове осмислення літератури і завдань виховання підростаючого покоління засобами художньої літератури.

Своєрідність методики викладання літератури як науки та зв'язок її з суміжними науками – літературознавством, мовознавством, естетикою, педагогікою, психологією та ін. Значення досягнень у галузі історії, філософії, соціології на сучасному етапі для методики викладання літератури. Роль шкільного практичного досвіду для розвитку теоретичних засад методики. Основні методи дослідження викладання літератури. Концепція літературної освіти школярів. Проект гуманізації шкільної освіти.

Передумови зародження і розвиток методики літератури

Основні надбання української методичної думки. Прагнення Т. Шевченка, І. Франка, Б. Грінченка, Х. Алчевської, М. Драгоманова, М. Грушевського, С. Русової та інших визначних діячів української культури до створення національної школи, їхні погляди на роль літератури у вихованні підростаючого покоління. Г. Сковорода про принципи виховання. Шевченко і народна педагогіка. "Буквар". О. Духнович – автор першого підручника з народної педагогіки. Педагогічні погляди О. Пчілки, С. Васильченка, О. Довженка. Значення методичної діяльності Т. Бугайко, В. Сухомлинського для теорії і практики шкільного викладання літератури на сучасному етапі. Видатні українські методисти кінця ХХ століття – Б. Степанишин, Є. Пасічник, Н. Волошина.

Методичні пошуки та основні досягнення методики вивчення літератури на сучасному етапі. Робота вчителя-словесника за нині діючими програмами.

Педагоги-новатори України. Передовий педагогічний досвід учителів Сумщини (В. І. Щербина, О. В. Романенко, Н. В. Рева та ін.)

Шкільний курс української літератури

1. Твори для текстуального вивчення, самостійного та позакласного читання, для вивчення напам'ять.
2. Творчість письменників рідного краю (література рідного краю).
3. Праці літературної художньої критики.
4. Матеріал про життя і творчість письменників.
5. Історико-літературні відомості, що сприяють формуванню історизму мислення школярів.
6. Основи теоретико-літературної науки, що озброює учнів морально-художніми критеріями для оцінки літературних творів і літературного процесу в цілому.
7. Основні поняття з теорії виразного читання і вироблення в учнів навичок декламації.
8. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення.

Наукова організація праці вчителя-словесника

Методичні об'єднання вчителів української мови та літератури. Школи перспективного педагогічного досвіду. Школи молодого вчителя. Школи педагогічної майстерності. Школа стажиста. Самоосвіта вчителя літератури. Методичне об'єднання вчителів української мови та літератури. Види планувань роботи вчителя літератури.

Процес вивчення української літератури в школі

Зміст, принципи і побудова програм з української літератури в 5-8, 9-11 класах. Аналіз підручників-хрестоматій, хрестоматій, підручників, навчальних посібників для учнів. Взаємозв'язок між основними етапами літературної освіти та вимогами до знань і вмінь учнів 5-11 класів. Додаткові навчальні посібники з літератури.

Особливості сприймання учнями художньої літератури.

Нові технології викладання літератури: проектно-конструкторська модель курсу літератури (ПКМК), проектно-конструкторська модель вивчення літературної теми (ПКМТ),

проектно-конструкторська модель уроку літератури (ПКМУ), траєкторія літературного розвитку учня-читача (ТЛРЧ); поява у професійній діяльності вчителя понять „норма”, „стандарт”, „очікувані результати” (за В. Шуляром); нові освітні технології навчання (за Ситченком А. Л.), екзистенціально-діалогічна концепція у викладанні української літератури в старших класах (за Г. Токмань) тощо.

Урок української літератури

Особистість учителя-словесника – визначальний фактор у викладанні літератури. Творчий підхід до навчання і виховання учнів засобами художнього слова. Урахування досягнень педагогічної теорії та практичного досвіду. Розуміння закономірностей розвитку сучасних школярів. Нове осмислення вчителем-словесником літератури та історії.

Основні етапи літературного розвитку школярів. Диференційований підхід до навчання і виховання школярів засобами літератури. Формування свідомого читача засобами художнього слова.

Урок як основна форма організації діяльності учнів, спрямована на навчання й виховання їх засобами літератури. Інформаційно-методична картка уроку української літератури.

Основні вимоги до сучасного уроку літератури: чітке визначення теми уроку на основі заздалегідь продуманої системи уроків з вивчення літературної теми чи художнього твору, освітньо-виховних завдань (навчальна, розвивальна, виховна мета) і досягнення їх, наявність продуманого плану уроку, вибір найбільш раціональних шляхів і доцільних прийомів аналізу художнього твору, донесення до учнів громадянської позиції письменника, врахування вікових, психологічних особливостей учнів, рівня їх літературного розвитку, формування естетичних смаків школярів засобами художнього слова, вироблення почуття національної гідності на основі навчального матеріалу.

Різноманітність способів побудови уроків літератури. Уникнення одноманітності традиційної структури уроку (перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого). Класифікація уроків літератури залежно від їх місця в системі вивчення літературної теми, аналізу художнього твору та ін. (уроки первинного ознайомлення з твором і його сприйняття, уроки поглибленої роботи з текстом, уроки аналізу художнього твору). Підсумкові уроки, уроки вивчення особистості письменника, уроки вивчення життя і творчості письменника. Види уроків залежно від виду роботи (урок-лекція, урок-бесіда, урок-диспут, урок написання чи аналізу учнівських творів, кіноурок, урок-концерт, урок-конкурс, урок-екскурсія та ін.). Комбінований урок.

Проблема нестандартних уроків у шкільній практиці вивчення літератури.

Підготовка вчителя-словесника до уроку напередодні його проведення і постійна робота над поповненням знань, збагаченням свого духовного світу, вивченням закономірностей розвитку школярів, дослідженням емоційного, художнього, морального впливу літератури на учнів.

Роль планування в підвищенні ефективності уроку літератури та позакласних заходів із літератури. Календарно-тематичне, програмно-тематичне, поурочне планування. Планування на півроку, рік (приклади). Планування самоосвіти вчителя. Самостійність у плануванні – важлива умова дослідницької діяльності вчителя. Творчий підхід до розподілу годин на вивчення тієї чи іншої літературної теми. Уміння вчителя спланувати систему уроків аналізу художнього твору. Роль шкільного кабінету літератури, шкільної бібліотеки в реалізації планування та в забезпеченні якості процесу вивчення літератури.

Щорічні методичні рекомендації до викладання літератури в поточному році.

Оцінювання знань, умінь і навичок учнів із літератури. Перехід від традиційного контролю знань до діагностики, моніторингу, рефлексійної діяльності (за В. Шуляром). Індивідуалізація класних і домашніх завдань із літератури на основі загального та літературного розвитку учнів. Диференційований підхід до оцінювання знань, умінь і навичок залежно від виду діяльності та здібностей учнів. Різні форми перевірки знань в урочний і позаурочний час, сприймання, розуміння літератури учнями. Особливе педагогічне значення оцінки з літератури. Аналіз рекомендацій до оцінювання знань, умінь і навичок учнів, підготовлених колективом Інституту

педагогіки АПН України. Використання наочності та технічних засобів навчання на уроках літератури.

Методи навчання на уроках літератури.

Позакласне читання в системі літературної освіти

Поняття про метод як засіб реалізації мети навчання і виховання. Різні принципи класифікації методів. Визначення методів на основі джерел знань і характеру чуттєвого сприймання: словесні (розповідь, лекція, бесіда, проблемні методи), практичні (робота з підручником, художнім текстом тощо); наочні (ілюстрування, кіно-, телеуроки, екскурсії та ін.).

Методи, зумовлені характером діяльності вчителя та учня: творчий підхід до виразного читання тексту, евристичний, дослідницький, репродуктивний, стимулювання і мотивації вивчення літератури.

Характеристика методів на основі логічного шляху засвоєння літератури: аналітичний і синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний і дедуктивний, індуктивно-дедуктивний, порівняння, аналогії та розгортання гіпотези.

Необхідність раціонального вибору і комбінування методів для розв'язання навчальних і виховних завдань, залежно від змісту матеріалів, особливостей класу, творчої індивідуальності вчителя та ін.

Зорова, слухова, статична і динамічна наочність на уроках літератури. Методика використання портретів, картин, ілюстрацій тощо. Основні види ТЗН: діапозитиви, кінофільми, радіо- і телепередачі, магнітофонні грамзаписи. Сучасні технічні засоби навчання та методичні рекомендації до їх доцільного застосування. Методика прослуховування літературних радіо- і телепередач, використання записів виконання віршів, пісень, уривків із творів, фрагментів театральних вистав, навчальних, науково-популярних фільмів і фільмів-екранізацій.

Інформаційно-комп'ютерні технології на уроці літератури. Роль ІКТ у шкільній літературній освіті. Доцільність застосування ІКТ на уроках української літератури.

Аналіз художнього твору на уроці літератури.

Проблемність на уроках літератури

Основні принципи вивчення художнього твору в школі: науковість, історизм, єдність змісту й форми, проблемність та ін. Шляхи аналізу художнього твору на уроці літератури. З'ясування відмінностей наукового і шкільного аналізу художнього твору. Виховна спрямованість шкільного аналізу твору. Проблемність на уроках літератури. Передумови створення проблемних ситуацій на уроках літератури. Зразки створення проблемних ситуацій на уроках літератури під час роботи над текстом твору.

Основні етапи роботи над художнім твором.

Виразне читання на уроках літератури

Вступні заняття. Мета, завдання і зміст вступних занять у 5-8, 9-11-их класах. Вступні заняття до вивчення літературної теми, художнього твору. З'ясування незрозумілих учням слів і виразів літературного твору. Методика проведення вступних занять: розповідь учителя, бесіда, екскурсія та ін.

Організація читання твору. Читання домашнє, класне, мовчазне, голосне, індивідуальне, колективне, коментоване, за особами, напам'ять.

Проблема читання великих епічних творів у 9-11 класах. Керівництво читанням при недостатньому забезпеченні учнів художніми текстами. Роль шкільних бібліотек в організації читання програмових творів. Взаємодія вчителя-словесника з бібліотекарями та батьками учнів у питанні організації читання школярів.

Виявлення первинного сприйняття твору учнями – перехідний етап від читання до аналізу. Зразки способів виявлення первинного сприйняття творів учнями 5-8-х, 9-11-х класів на основі вивчення в школі творів різних жанрів. Необхідність урахування первинного сприйняття твору в процесі його вивчення.

Аналіз художнього твору. Різні форми роботи над текстом художнього твору. Необхідність поновлення в пам'яті учнів текстів великих епічних творів, які читаються ними заздалегідь.

Герменевтичний підхід у процесі роботи над текстом твору. Проблема тлумачення текстів. Багатоваріантність прочитань тексту художнього твору.

Шляхи аналізу художнього твору: "услід за автором", пообразний, проблемно-тематичний. Умовність цієї класифікації. Варіативність шляхів аналізу. Залежність вибору шляху аналізу від твору, класу, виховної мети та ін. Різні класифікації видів аналізу художнього твору в методиці вивчення літератури.

Основні прийоми аналізу художніх творів. Історичний коментар, зіставлення різних редакцій творів, виразне читання творів чи уривків із них, творчі (усні і письмові) роботи, спостереження над мовою твору, аналіз художньої деталі, інсценізація, використання інших видів мистецтв тощо.

Підсумковий етап вивчення художнього твору. З'ясування місця твору в творчості письменника і в літературному процесі, оцінка твору учнями й урахування її вчителем у процесі вивчення літератури.

Форми і методи вивчення біографії письменника в школі

Вивчення біографії письменника у школі як засіб донесення до учнів його характеру, долі, історичних та естетичних поглядів. Особливості вивчення життя і творчості письменника залежно від періодів літературного розвитку школярів. Ознайомлення учнів 5-8-х класів із особистістю письменника. Використання цікавих і повчальних для учнів фактів із життя митця, портретів, фотографій. Показ окремих фрагментів із кінофільмів, використання діафільмів, проведення екскурсій. Організація самостійної роботи учнів: ознайомлення із творами, що відповідають віку школярів, вивчення напам'ять улюблених поезій та ін.

Єдність у вивченні життєвого і творчого шляху письменника в 9-11-х класах. Різні форми зацікавлення учнів особистістю митця. Висвітлення біографії в тісному зв'язку з епохою, в яку він жив і творив. З'ясування місця письменника в літературному процесі. Пошук різноманітних форм вивчення життєвого і творчого шляху письменника залежно від своєрідності особистості митця. Методичні форми вивчення життєвого і творчого шляху письменника у старших класах: лекція, самостійна робота учнів над листами, щоденниками, спогадами, книгами про письменника, записними книжками, монографіями, статтями; виступи школярів із повідомленнями на уроці, кіно- та телеуроки, проведення уроків у музеях, використання автобіографічних творів (наприклад, В. Сосюри "Червона зима", "Знов село"; "Моя автобіографія", "Як ми колись учились", "Отак і пишу" Остапа Вишні та ін.), реальні і заочні (уявні) екскурсії місцями перебування письменника. Турбота вчителя про виразність та емоційність уроку вивчення біографії: голос письменника, донесений грамзаписом, прослуховування улюблених музичних творів письменника, музичний супровід розповіді вчителя чи учнів, читання уривків із його творів тощо.

Освітнє і виховне значення критичної літератури в курсі української літератури в старших класах. Короткий огляд літературно-критичних праць, що вивчаються в 9-11 класах. Основні принципи вивчення критичних праць: показ ролі критики в розвитку літератури, визвольного руху, зростанні суспільної свідомості; вивчення літературно-критичних статей у єдності з вивченням біографії письменника, аналізом художнього твору, ознайомленням з літературним процесом тощо; взаємозв'язок вивчення критичних праць із вивченням теоретико-літературних понять. Методика роботи над літературно-критичною статтю як специфічним літературним жанром. Уміння вчителя використати основні положення її для виявлення думок учнів про прочитаний твір.

Вивчення в школі усної народної творчості

Зміст і структура розділів "Усна народна творчість" нині діючих шкільних програм із української літератури. Спільність і відмінність принципів укладання цих розділів. Залежність вивчення фольклорних жанрів від рівня літературного розвитку школярів. Різноманітність форм і методів вивчення фольклору. Зв'язок уроків вивчення фольклорних жанрів із позакласною роботою (збирання фольклору, проведення фольклорних свят тощо). Урахування місцевих особливостей фольклору у процесі ознайомлення учнів із окремими його жанрами.

Вивчення в школі епічних творів

Жанри епічних творів, уведених до шкільних програм 5-8-х, 9-11-х класів. Уміння словесника визначати ефективні способи аналізу твору, що вивчається. Організація перегляду телеспектаклів, прослуховування інсценізацій. Різноманітність форм і прийомів аналізу епічних творів у 5-8-х, 9-11-х класах.

Відповідність аналізу твору загальному задуму письменника, усій системі образів. Аналіз дій, учинків персонажів у єдності з сюжетно-композиційною основою твору. З'ясування авторської концепції, морально-естетичного ідеалу, традиційного й новаторського у творі, оцінки твору літературною критикою, аналіз твору з позицій сучасності, з урахуванням часу його написання. Уникнення традиційного визначення "рис" героїв та складання планів-характеристик.

Проблема вивчення драматичних творів на уроках української літератури

Драматичні твори, що вивчаються в 5-8-х, 9-11-х класах (на основі сучасних програм). Усвідомлення учнями специфіки драми. Прагнення вчителя до розвитку в учнів "літературної театральної уяви". Розуміння учнями конфлікту як основної рушійної сили драми.

Самостійне читання учнями твору. Коментар учителя перед вивченням п'єси про її сценічне втілення. Різноманітність прийомів аналізу драматичного твору (коментоване читання, читання за ролями, створення мізансцен). Проникнення учнів у підтекст, мову дійових осіб (проілюструвати на прикладах). Виразне читання, читання за ролями на підсумковому занятті як форма перевірки розуміння учнями ідейно-художнього змісту драми. Розвиток відтворювальної уваги учнів у процесі вивчення драматичного твору.

Організація перегляду телеспектаклів, прослуховування інсценізацій по радіо та фрагментів зі спектаклів, записаних на магнітофонну стрічку. Рецензії на переглянуті вистави. Взаємозв'язок у вивченні п'єс з роботою шкільних драматичних гуртків.

Цілісність аналізу поетичних творів на уроках літератури

Емоційний вплив лірики на учнів. Дотримання на уроці умови "слухати поезію" замість "говорити про вірші". Прищеплення учням навичок співчувати, співпереживати. Осягнення учнями поетичного світу автора.

Особливості вивчення лірики в 5-8-х класах. Різноманітність способів підготовки учнів до емоційного сприйняття вірша: розповідь, слухання музики, екскурсія на лоно природи тощо. Необхідність читання вірша вчителем. Мовчазне та виразне читання поезії учнями. Уміння вчителя в процесі аналізу вести учнів до осягнення художньої ідеї вірша (показати на прикладах).

Специфіка вивчення лірики в 9-11-х класах. Різні способи вивчення поезій (монографічно, тематично, оглядово, самостійно тощо). Урахування думки школярів, їхньої оцінки твору. Зіставлення вірша і пісні, авторських трактувань та ін. Засвоєння учнями образності поетичної мови, поетичного синтаксису, ритму.

Методика вивчення теорії літератури в школі. Історико-літературні відомості у шкільному курсі української літератури
Місце і значення історико-літературних відомостей на уроках у 5-8-х класах. Історичний коментар при вивченні літератури в цих класах (знайомство з епохою, в яку жив і творив письменник, із часом написання твору та ін.).

Значення історико-літературного курсу в 9-11-х класах. Особливості цього курсу в сучасних програмах (спільне й відмінне). Основні типи оглядових тем: огляд "Вступ", власне оглядові теми та оглядове вивчення творчості письменника. Роль вступного огляду для усвідомлення вивчення школярами курсу літератури того чи іншого періоду. Власне оглядові теми, які сприяють ознайомленню з суспільним та культурним життям України різних епох (політичний і культурний рух в Україні і Росії в 40-60-і роки XIX ст. перед вивченням творчості Т. Г. Шевченка; умови розвитку української драматургії і театру в II пол. XIX ст.) та зі станом літератури в певні періоди суспільного розвитку (література кінця XIX – поч. XX ст.).

Право вчителя-словесника на оглядовий вибір імен і творів для висвітлення тенденцій літературного процесу кожного періоду.

Вимоги до побудови оглядових лекцій: чіткість і логічність, ілюстрації художніх творів, критичні оцінки творів тощо. Вибір найбільш раціональних шляхів вивчення оглядових тем. Організація самостійної діяльності учнів. Поєднання лекцій вчителя з пошуковою і дослідницькою роботою учнів. Зв'язки з суміжними видами мистецтв: живописом, скульптурою, музикою та ін.

Уроки літератури рідного краю в літературній освіті учнів

Мета і завдання вивчення в школі розділу "Література рідного краю". Методика проведення таких уроків. Варіативність у доборі шляхів аналізу творчості митців-уродженців Сумщини або письменників, що перебували в нашому краї (Т. Шевченко, Леся Українка, Б. Грінченко та ін.). Вимога нестандартного підходу до визначення теми і структури уроків літератури рідного краю, тієї чи іншої проблеми для зіставлення думки критика із судженнями учнів. Творче застосування вчителем матеріалу навчально-методичного посібника «Літературне краєзнавство» (Літературне краєзнавство: Посібник для студентів-філологів, учителів і учнів шкіл: Вид. 2, доп. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011) у підготовці до уроку вивчення літератури рідного краю.

Розвиток мовлення учнів у процесі вивчення української літератури. Письмові роботи з літератури. Оцінювання навчальних досягнень учнів (знань, умінь, навичок)

Особливості усного та писемного мовлення учнів 5-8-х, 9-11-х класів. Основні види усного мовлення: виразне читання, перекази тексту, відповіді на питання тощо. Розуміння учнями ідеї, яку треба обґрунтувати в усному слові. Прищеплення учням навичок обмірковувати виступ: зав'язка, розвиток думки, кульмінація і висновок. Необхідність системи письмових робіт учнів. Види письмових робіт: переказ, твір, план, тези, конспект, рецензія. Жанри шкільного твору, близькі до літературних жанрів – розповідь, спогад, вірш, байка, казка тощо; до публіцистичних – допис, нарис, відгук, рецензія; до жанру наукового характеру – анотація, реферат, стаття та ін.

Твори на основі особистих вражень і спостережень, твори на літературні теми, твори на матеріалі творів суміжних видів мистецтв. Творчий підхід учителя-словесника до формулювання тем творів, урахування літературного і загального розвитку школярів. Підготовка учнів до твору: усвідомлення теми, жанру, стилю, визначення обсягу і загальної структури. Структура уроку підготовки до написання твору. Дискусії щодо необхідності плану. Перевірка, виправлення й оцінка письмових робіт. Норми оцінювання творів і переказів. Шляхи аналізу письмових робіт. Письмові відповіді на творчі завдання. Класний та домашній контрольний твір.

Наочність на уроках української літератури

Вплив наочності на ефективність навчання з літератури. Види наочності на уроках літератури. Методика використання портретів, картин, ілюстрацій. Основні види технічних засобів навчання на уроках літератури. Зв'язок уроків літератури з суміжними видами мистецтва.

Позакласна та позашкільна робота з літератури

Позакласна робота з літератури – складова частина системи виховання і розвитку школярів засобами літератури. Взаємозв'язок позакласної роботи з уроками і факультативними заняттями.

Літературні об'єднання учнів: гуртки (літературно-творчі, бібліографічні, юних поетів, прозаїків, критиків, журналістів, перекладачів, художнього слова, драматичні, фольклорні, краєзнавчі), клуби, шкільні театри тощо. Роль літературних об'єднань у проведенні читацьких конференцій, диспутів, літературних свят, екскурсій, конкурсів (виразного читання, ілюстрацій до художніх творів, віршів, пісень, казок, написаних учнями) тощо. Олімпіади юних філологів (шкільні, районні, обласні, всеукраїнські). Методика їх підготовки та проведення.

Краєзнавча робота в школі як форма активного пізнання історії, культури свого краю. Екскурсійна, пошукова робота учнів. Створення літературно-краєзнавчих музеїв, участь гуртківців у підготовці та проведенні уроків народознавства. Оформлення учнівської творчості (рукописні журнали, альманахи, альбоми).

Творчий підхід до планування позакласної роботи (врахування нахилів і здібностей учителів-словесників, учнів, особливостей школи, міста (села), залучення до роботи вчителів-предметників, батьків, учнів). Ознайомлення студентів із цікавими формами позакласної роботи шкіл району, області, держави.

Поняття про ІКТ. Вплив ІКТ на вдосконалення процесу навчання з літератури

Використання ІКТ під час організації дослідної діяльності учнів на уроках літератури. Розвиток учнів під час виконання навчального проекту на основі використання ІКТ. Особливості застосування ІКТ із урахуванням віку учнів. Правила бібліографічного опису під час цитування електронних джерел. Оцінювання інтернет-ресурсів, знайдених під час підготовки навчального проекту. Приклади.

Шляхи використання мультимедійних засобів, веб-сторінок та інформаційних бюлетенів для ефективної діяльності вчителя при реалізації навчального проекту.

Проблема організації доступу учнів до Інтернету за умов обмеженої кількості комп'ютерів у класі. Створення форми та критеріїв оцінювання учнівських мультимедійних презентацій із урахуванням змісту, грамотності і достовірності інформації, оформлення, взаємодія учнів у процесі роботи тощо. Приклади. Аналіз прикладів дидактичних матеріалів, створених за допомогою текстового редактора та табличного процесора, для учнів, що працюють у навчальному проекті. Дидактичні можливості використання текстового редактора у навчальному процесі з літератури, створення письмових робіт, розвиток навичок редагування, розроблення чорнових варіантів різних документів, закріплення норм перевірки правопису, робота зі змістом документа та його структурою, оздоблення тексту графічними елементами, створення веб-сторінок.

Створення методичних матеріалів для вчителя за допомогою текстового редактора. Шляхи ефективного використання у навчальному процесі комп'ютерних презентацій **Microsoft Power Point**. Створення методичних матеріалів для вчителя за допомогою **Microsoft Publisher**. Розгляд можливих сфер використання табличного процесора **Microsoft Excel** у процесі навчання учнів. Використання табличного процесора для створення методичних матеріалів для вчителя.

Інформаційний ресурс

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання: монографія / Н. Астрахан. – К.: Академвид, 2014. – 432 с.
2. Бабійчук Т. Сучасна українська література: імена, теми, інтерпретація // Українська мова і література в школах України. – 2018. – № 12. – С. 21-28.
3. Білоус П.В. Вступ до літературознавства : навч. пос. / П.В. Білоус. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 336 с.
4. Білоус П.В. Вступ до літературознавства : навч. посіб. для самостійної роботи студента / П.В. Білоус, Г.Д. Левченко. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 364 с.
5. Бобало Ю. Інформаційні параметри системи забезпечення якості в закладах вищої освіти // Вища освіта України. – Київ, 2018. – № 3. – С. 14-28.
6. Борисенко В. Тестовий контроль знань студентів як практичний метод педагогічної діагностики у ЗВО // Українська мова і література в школах України. – 2018. – № 10. – С. 8-11.
7. Бондаренко Л. Про вимоги до списку використаних джерел // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – №7-8. – С. 33-35.
8. Волошина Н. Уроки позакласного читання у старших класах: Пос. для вчителя. – К.: Рад. шк., 1988. – 174 с.
9. Волошина Н. Вивчення української літератури в 5 класі: метод. пос. – К.: Пед. думка, 1997. – 144 с.
10. Вітченко А., Вітченко А. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симулякр доби постмодерну? // Вища школа. – 2019. – № 4. – С. 52-66.
11. Вертій О. Методика вивчення української літератури на сучасному етапі: основні ознаки і поняття. *Дивослово*. 2012. № 3. С. 51 – 57.
12. Бондаренко Л. Про вимоги до списку використаних джерел // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – №7-8. – С. 33-35.
13. Волошина Н. Уроки позакласного читання у старших класах: Пос. для вчителя. – К.: Рад. шк., 1988. – 174 с.
14. Волошина Н. Вивчення української літератури в 5 класі: метод. пос. – К.: Пед. думка, 1997. – 144 с.
15. Гомон П. Чи зможемо перейти Рубікон (До питання концепції літературної освіти) // *Дивослово*. – 2000. – №10. – С. 39-43.
16. Ганаба С. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики: монографія / С. Ганаба. – Суми, 2014. – 334 с.
17. Гриценюк І. Проектна діяльність як засіб розвитку підприємницької компетентності майбутніх кваліфікованих кадрів // Вища школа. – 2019. – № 3. – С. 45-53.
18. Гомон П. До проблеми сучасного прочитання літературних творів // *Дивослово*. – 2001. – № 2. – С. 41-43.
19. Дебич М., Гуменна О. Підвищення якості вищої освіти через інтернаціоналізацію навчального процесу – світова тенденція // Вища школа. – 2019. – № 3. – С. 54-61.
20. Дебич М. Мобільність студентів і якість вищої освіти в європейському освітньому і науковому просторі // Вища школа. – 2019. – № 1. – С. 34-50.
21. Домінанти духовного світу українців : навчальний посібник. – Суми : Університетська книга, 2010. – 300 с.
22. Домчук М. Тестові технології у процесі вивчення української літератури в школі. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. – 60 с.
23. Жила С. “Минуть десятиліття, і ми воскресемо в народній пам’яті...”(Вивчення повісті І. Багряного “Огненне коло” в школі) // УЛ в ЗОШ. – 2003. – №1. – С. 43-49.
24. Жила С. Бачити художній твір як культурний універсум / С. Жила // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні

- проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 38-50.
25. Каменська Н. Остерігаймо учнів від національної обмеженості і вузькоглядності // Рідна школа. – 2000. – №10. – С. 30-33.
  26. Каменська Н. Проблеми вивчення української літератури: Зб. статей. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2010. – 36 с.
  27. Кириленко Н. Формування особистості учнів середніх класів засобами українського фольклору //УЛ в ЗОШ. – 2009. – № 7-8. – С. 31-32.
  28. Кислашко О. Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди в українській духовності //УЛ в ЗОШ. – 2006. – № 11. – С. 42-44.
  29. Коваленко Л. «Володимир» Феофана Прокоповича – зразок шкільної драми. 9 клас //УЛ в ЗОШ. – 2006. – №11. – С. 28-30.
  30. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі //Укр. мова й літ. в серед. шк., гімназ., ліц. та колег. – 2010. – № 10.
  31. Літературне краєзнавство. Навчальний посібник для учнів. – Суми, 2002. – 176 с.
  32. Літературне краєзнавство: Посібник для студентів-філологів, учителів і учнів шкіл: Вид. 2, доп. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2011.
  33. Мірошник С. Творчі роботи на основі асоціацій //Дивослово. – 2003. – №2. – С. 59-64.
  34. Міхно О. Формулювання гіпотез і постановка запитань у дослідницькій діяльності учнів//УЛ в ЗОШ. – 2009. – №1. – С. 8-10.
  35. Міщук Р. Проблеми сучасного прочитання української класики // Слово і Час. – 1994. – № 6. – С. 44-49.
  36. Мовчан Р. Випробування майбутнім (роль і призначення літератури як шкільного предмета) // Слово і Час. – 1999. – №9. – С. 52-56.
  37. Мойсеєнко Р. Компетентнісний підхід як основа підготовки майбутнього компетентного фахівця // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2018. – № 9. – С. 42-48.
  38. Наукові основи методики літератури: Навчально-методичний посібник /За редакцією Н. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.
  39. Назаренко Л. Розвиток творчих здібностей старшокласників засобами мультимедійних технологій // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 10. – С. 13-15.
  40. Особистість письменника на уроці літератури: Навч. пос. – Суми: “Слобожанщина”, 1997. – 200 с.
  41. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
  42. Пахаренко В. Основи теорії літератури. – К.: Генеза, 2009. – 296 с.
  43. Програми з української літератури.
  44. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах. – К.: Ленвіт, 2011. – 291 с.
  45. Ситченко А. Естетичне виховання у контексті технологізованого навчання літератури // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – № 9. – С. 2-4.
  46. Ситченко А. Педагогічні технології на уроках української літератури //Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 19-21.
  47. Ситченко А. Ще раз про технології літературного аналізу //Дивослово.—2003. – № 2. – С. 56-59.
  48. Соп'яненко К.Г. Творчий пошук нових форм, методів і засобів вивчення української літератури у сучасній середній загальноосвітній школі: Метод. пос. Теоретичний курс. Ч.2. – Глухів, 1999. – 76 с.
  49. Степанішин Б. І. Викладання української літератури в школі: Метод. пос. для вчителя. – К.: РВЦ “Проза”, 1993. – 255 с.

50. Степанишин Б.І. Загальноомістецькі й літературно-методичні засади аналізу художнього твору // Дивослово. – 1994. – № 3. – С. 41-44.
51. Степанишин Б.І. Література – вчитель – учень: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1993. – 240 с.
52. Технології розвитку критичного мислення учнів /Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. – К.: Вид-во „Плеяди”, 2006. – 220 с.
53. Токарик М. Новели Василя Стефаника як експресіоністичне відображення дійсності //Дивослово. – 2003. – № 2. – С. 64-66.
54. Токмань Г. Цілісність сприйняття літературного твору. Текстуальний аналіз. Методика вивчення віршування //Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 46-50.
55. Токмань Г. Шкільний аналіз художнього твору //Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 22-26.
56. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. – К.: Міленіум, 2002. – 320 с.
57. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г.Л. Токмань. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.
58. Уліщенко В. Емоційно-ціннісний діалог під час вивчення ліричних творів// Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 11. – С.15-18.
59. Фасоля А. Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 11. – С. 19-21.
60. Федоренко Т. Композиційний аналіз повісті Панаса Мирного “Лихо давнє й сьогочаснє” // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 1. – С. 12-15.
61. Ханчук І., Янкович О. «Перезавантаження» уроку літератури: методика «DAILY 5» (Щоденні 5») для формування ключових компетентностей в учнів середньої школи // Українська мова і література в школах України. – 2018. – № 11. – С. 9-13.
62. Яценко Т. Естетична спрямованість шкільного курсу української літератури / Т. Яценко // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 117-123.
63. Хропко П.П. Оновлення літератури на шляхах модернізму // Дивослово. – 1999. – № 10. – С. 36-39.
64. Шуляр В. Теорія і технологія інклюзивно-дистанційного уроку в системі літературної освіти школярів // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 11. – С. 8-10.

4. Методика навчання української мови

Методика української мови як наука і навчальна дисципліна. Предмет і завдання методики навчання української мови. Значення методики для викладання української мови в школі. Концепції мовної освіти та їх роль у її стандартизації.

Зв'язок методики навчання української мови із суміжними дисциплінами: філософією, мовознавством, педагогікою і психологією, психолінгвістикою, етнопедогогікою і етнопсихологією. Системний підхід до мовних явищ та відтворення його в методиці.

Передовий досвід та використання методичної спадщини минулого, дані наукових досліджень у галузі методики навчання мови, мовознавства, педагогіки, психології.

Методи наукового дослідження: вивчення літератури з методики навчання мови і суміжних дисциплін, спостереження за навчально-виховним процесом, вивчення й узагальнення передового досвіду, педагогічний експеримент та ін. Зміст і побудова курсу методики навчання української мови. Короткий огляд історії розвитку методики навчання української мови.

Українська мова як предмет навчання в школі. Освітнє значення української мови. Види знань, умінь і навичок з української мови. Психологічні і психолінгвістичні основи навчання української мови. Зміст і побудова курсу.

Основні нормативні документи, на які спирається методика навчання української мови. Державний стандарт. Концепція навчання української мови. Програми з української мови. Навчання української мови в умовах реформування освіти.

Принципи побудови й зміст чинних програм з української мови для 5-9 класів. Характеристика змістових ліній програм. Особливості програм для шкіл нового типу, гімназій, коледжів, ліцеїв тощо.

Принципи побудови і зміст шкільних підручників з української мови (для аналізу і характеристики достатньо одного підручника). Методика використання підручника в навчальній роботі.

Засоби унаочнення, їх види. Технічні засоби у навчанні мови. Комп'ютер як засіб оптимізації навчального процесу. Інші засоби навчання. Обладнання шкільного кабінету української мови.

Основні дидактичні принципи та їх застосування при вивченні української мови. Власне методичні принципи навчання української мови.

Методи навчання української мови. Проблема методів і їх класифікації в науковій літературі. Методи теоретичного вивчення української мови (слово вчителя, бесіда, спостереження й аналіз мовних явищ, робота з підручником). Проблемне навчання. Алгоритмізація.

Методи теоретично-практичного вивчення української мови (система усних і письмових тренувальних вправ). Граматичний розбір, його значення, види й прийоми виконання.

Види і способи перевірки знань, умінь і навичок учнів. Тестування у процесі вивчення української мови.

Урок як основна форма організації навчання. Основні вимоги до уроку. Мета і зміст уроку: співвідношення між теорією і практикою на уроці мови, організація навчальної діяльності учнів, значення системи завдань і вправ для вироблення комунікативних умінь; виховна спрямованість уроків мови.

Структура уроку мови, основні її компоненти. Методичні вимоги до окремих етапів уроків різних типів: повідомлення теми та мети уроку, мотивація навчальних завдань, перевірка вивченого, актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, підбиття підсумків уроку, домашнє завдання.

Підготовка вчителя до уроків з української мови. Аналіз уроку.

Значення й методика планування програмового матеріалу з української мови. Тематичні й поурочні плани.

Мовленнєвий розвиток учнів як методична проблема. Основні види мовленнєвої діяльності і мовленнєвих умінь. Слухання й читання, їх види. Говоріння і письмо.

Монологічне і діалогічне мовлення. Текст, його структура, комунікативна спрямованість. Типи мовлення. Стили мовлення. Жанри різних стилів мовлення. Діалог як форма повсякденного спілкування. Репліки учасників діалогу.

Переказ у системі роботи над формуванням мовленнєвих умінь. Види переказів, методика їх проведення.

Твір як вид роботи над формуванням мовленнєвих умінь. Види творів і методика їх проведення.

Формування в учнів мовленнєвого етикету. Теоретичні засади формування мовленнєвого етикету. Засвоєння учнями правил мовленнєвого етикету в процесі навчання української мови.

Навчання школярів висловлювання на лінгвістичну тему. Висловлювання на лінгвістичну тему в шкільних підручниках. Формування у школярів умінь будувати різні типи висловлювань на лінгвістичну тему.

Навчання школярів доповіді та інших видів публічних виступів. Учнівська доповідь як мовний витвір. Основні етапи навчання доповіді. Підготовка доповіді. Виголошення доповіді та її аналіз. Інші види публічних виступів.

Методика вивчення фонетики. Зміст шкільного курсу фонетики, його значення і завдання. Зв'язок занять з фонетики з вивченням графіки, орфографії, орфоєпії, лексики і граматики. Методи і прийоми вивчення фонетики.

Розділ „Лексика” в шкільному курсі української мови, його значення і методика вивчення. Система тренувальних вправ з лексики. Значення і місце словникової роботи на уроках української мови. Способи з'ясування значень нових слів. Лексичний розбір.

Методика вивчення фразеології в школі. Види тренувальних вправ з фразеології.

Методи і прийоми вивчення будови слова й словотворення. Зв'язок у вивченні будови слова й словотворення з фонетикою, лексикою, морфологією та орфографією.

Значення й завдання вивчення частин мови. Зв'язок у вивченні частин мови з іншими розділами шкільного курсу української мови. Вивчення частин мови на синтаксичній основі. Функціонально-комунікативний підхід до вивчення частин мови. Методи й прийоми вивчення загальних понять про частини мови, системи відмінювання і словотворення.

Значення орфографії та її місце у шкільному курсі української мови. Основні принципи навчання орфографії. Методика вивчення орфографії, її залежність від принципів українського правопису, характеру орфограм, етапів навчання. Поняття про орфограму.

Види вправ з орфографії, методика їх проведення. Система роботи над орфографічними помилками. виправлення, облік і класифікація помилок. Норми і критерії оцінки орфографічних навичок учнів. Робота з орфографічним словником.

Значення і місце вивчення синтаксису в шкільному курсі української мови. Методика ознайомлення учнів з поняттями про словосполучення і речення, про зв'язки слів і типи речень. Методика вивчення складного речення. Складне синтаксичне ціле як методична проблема. Система тренувальних вправ для закріплення знань і навичок з синтаксису. Методика вивчення пунктуації. Значення пунктуації і основні принципи навчання. Види вправ з пунктуації, методика їх проведення. Поняття про пунктограму. Методика виправлення, обліку і класифікації помилок.

Стилістична робота в школі. Роль і завдання стилістичної роботи. Місце роботи зі стилістики у шкільному курсі рідної мови. Види стилістичних вправ. Запобігання стилістичним помилкам і виправлення їх.

Удосконалення мовлення і мовної грамотності учнів 10-11 класів. Робота над мовленням у зв'язку з вивчення літератури (збагачення словника, удосконалення стилістичних навичок тощо). Удосконалення навичок складання тез, конспектів, рецензій, підготовки публічних виступів. Аналіз творів й робота над піднесенням стилістичної, орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів.

Позакласна робота з української мови, її значення і завдання. Основні форми організації позакласної роботи. Взаємозв'язок позакласної роботи з класними заняттями. Елементи творчості й наукового дослідження в позакласній роботі. Факультативні заняття з української мови, їх значення, тематика, методи і форми проведення. Програми факультативних курсів.

Інформаційний ресурс

1. Біляев О.М., Мельничайко В.Я. та ін. Методика вивчення української мови в середній школі. К., 1987.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / наук. ред. укр. видання д-ра педнаук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К., 2000.
4. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : монографія / Валентина Олександрівна Коваль. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. 455 с.
5. Копусь О. А. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі : [монографія] / О. А. Копусь. 2012. 429 с.
6. Кучерук О.А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 182с.
7. Лінгвістична підготовка майбутніх фахівців: ефективні технології навчання: монографія / Олена Семенов, Вікторія Герман, Олександр Земка, Ольга Рудь, Наталія Громова, Наталя Пономаренко, Інна Левенок, Марина Ячменик. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 351 с.
8. Мельничайко В.Я., Пентиліук М.І., Рожило Л.П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К., 1982.
9. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентиліук: Підручник для студентів-філологів. – К., 2000.
10. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.Пентиліук. К.: Ленвіт, 2004. 405 с.
11. Мова наша – українська: навчально-метод посібник для вчителя /Л.І.Мацько, О.М.Семенов, Н.Б.Голуб та ін. /За ред. Л.І.Мацько. – К.: Богданова А.М., 2011. 512 с.
12. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. – К., 1989.
13. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посіб / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. К. : ВЦ “Академія”, 2016. 248 с.
14. Педагогічні інновації у сучасній школі. Науково-методичний збірник. К., 1994.
15. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект). Х., 1995.
16. Потапенко О. І., Потапенко Г. І., Кожуховська Л. П., Довбня Л. Е., Чубань Т. В. Методика навчання української мови в ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс: Навч.-метод. посіб. для студ. філол. спец. ВНЗ. К. : Міленіум, 2006.
17. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс : Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2011. 366 с.
18. Семенов О. Українська лінгводидактика: навч. посіб. /Олена Семенов. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2018. 224 с.
19. Словник довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук К. : Ленвіт, 2015. 320 с.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

200-100 балів - іспит склав

176-200 балів - абітурієнт здатен повно і змістовно розкрити суть поставленого запитання і продемонструвати досконале зі стильового боку логічне мовлення. Абітурієнт має володіти знаннями про життя і творчість письменників, історичне тло їхньої творчості, розуміти й аргументовано тлумачити художні тексти. Відповідь має бути відзначена глибиною розуміння твору, світоглядних позицій автора, умінням підбирати необхідні приклади, порівнювати, дискутувати, робити слушні посилання на літературознавчі та критичні праці. Абітурієнт повинен формулювати належні висновки і виявляти власне ставлення до прочитаного. При розгляді конкретного твору має продемонструвати належне розуміння літературознавчих понять, термінів, жанрово-стилістичних особливостей, ідейного змісту, підтексту твору і літературного процесу в цілому. Відповіді чіткі, послідовні, логічні, наукові, без мовленнєвих помилок. Відповіді на додаткові питання аргументовані.

Абітурієнт виявляє глибокі знання мовної системи, усвідомлено їх застосовує під час коментування, пояснення мовних явищ та фактів; з'ясовує причинно-наслідкові зв'язки у виявленні мовних закономірностей та законів; самостійно здобуває знання, опрацьовуючи основну і додаткову літературу; використовує знання під час розв'язання пізнавальних завдань. Абітурієнт має ґрунтовні знання теоретичного матеріалу з усіх тем, передбачених програмою вступного іспиту, однак припускається незначних помилок; допускає неточність чи неповноту в окремих визначеннях (термінах), демонструє широку лінгвістичну компетенцію, але не завжди її достатньо для пояснення причинно-наслідкових зв'язків у мовній системі.

141-175 балів - абітурієнт має ґрунтовні знання теоретичного матеріалу з усіх тем, передбачених програмою вступного іспиту, однак припускається незначних помилок у трактуванні проблем літературного процесу, допускає неточність чи неповноту в окремих визначеннях (термінах), має незначні труднощі у вияві особистого ставлення до твору і схильний здебільшого покладатися на авторитетні оцінки літературознавців. Абітурієнт має ґрунтовні знання теоретичного матеріалу з усіх тем, передбачених програмою навчальної дисципліни, однак припускається незначних помилок у висвітленні проблем літературного процесу. У відповіді можуть спостерігатися поодинокі мовленнєві помилки, недостатня аргументація, яка в цілому свідчить про загальну ерудицію абітурієнта. Володіючи навчальним матеріалом, умінням робити висновки, узагальнювати й аналізувати особливості літературного процесу певного періоду чи конкретного твору з урахуванням світогляду автора, абітурієнт може допустити незначну помилку чи не досить глибоку обізнаність із суттю питань, що розглядаються. Абітурієнт має труднощі під час відповідей на додаткові питання, не посилається на додаткову літературу.

Абітурієнт володіє основним теоретичним матеріалом: знання виявляють оволодіння основною навчально-науковою літературою, але не виявляють ознайомлення з додатковою літературою; демонструє широку лінгвістичну компетенцію, але не завжди її достатньо для пояснення причинно-наслідкових зв'язків у мовній системі. У цілому відповідь абітурієнта правильна, однак позбавлена належних аргументацій, послідовності; відповідь без належного аналізу наукових джерел, власної думки, критично-об'єктивного підходу до певного мовного явища; у процесі коментування опирається лише на знання, здобуті під час колективної роботи.

100-140 балів - знання основ теоретичного курсу з літературознавчих дисциплін. У цілому відповідь абітурієнта правильна, однак позбавлена належних аргументацій, послідовності; відповідь без належного аналізу наукових літературознавчих джерел, власної думки, критично-об'єктивного підходу до певного літературного явища чи твору. Аналізуючи літературні явища, абітурієнт допускає помилки. Відповідь абітурієнта не має

належного творчого аспекту, характеризується наявністю помилок у визначеннях, хоча факти й загальні тенденції розвитку літератури в основному з'ясовуються і аналізуються.

Абітурієнт має фрагментарний та не завжди усвідомлений характер засвоєної інформації; наводить приклади з лекцій та підручників, не переносить знання для застосування у нових умовах; у процесі коментування опирається лише на знання, здобуті під час колективної роботи.

99-1 бал – іспит не склав

99-1 бал - абітурієнт не володіє фактичним матеріалом, плутається у визначеннях, не вміє систематизувати й узагальнювати, не розуміє художніх та літературознавчих текстів, демонструє нездатність висловити власну думку з приводу прочитаного, має досить поверхове уявлення про світоглядні концепції письменників та значення їхньої творчості. У відповіді відсутня логічність, аргументація, вона позбавлена необхідних прикладів і висновків, рясніє мовленнєвими помилками. Відсутність знань із основ теоретичної частини курсу. Абітурієнт не володіє знаннями з історії української літератури, не послуговується науковим термінологічним апаратом. Нерозуміння суті літературного процесу, невміння аналізувати тексти.

Абітурієнт слабо володіє теоретичним матеріалом, що зумовлено недостатнім опрацюванням навчально-наукової літератури: не володіє термінологією, помиляється під час побудови визначень, не може навести приклади. Абітурієнт не послуговується науковим термінологічним апаратом, виявляє нерозуміння суті мовних явищ.